

З ІСТОРІЇ АРХЕОЛОГІЇ

УДК 902 (438:477) (091) "17/1939"

З ІСТОРІЇ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ЗВ'ЯЗКІВ В АРХЕОЛОГІЇ (КІНЕЦЬ XVIII ст. -1939 р.)

Яцек ЛЄХ

Інститут археології та етнології Польської академії наук

Цю статтю присвячую пам'яті мого батька
Яна Лєха (12. 05. 1916–25. 11. 1979),
уродженця Львова, випускника 1937 р.
II Державної гімназії ім. Кароля Шайнохи у Львові,
студента історії гуманістичного факультету
Львівського університету, співзасновника студентської
організації "*Polska Młodzież Społeczno-Demokratyczna*"

Розглядаються питання польсько-українських зв'язків в археології, насамперед на прикладі діяльності археологів, пов'язаних зі Львовом та Львівським університетом. Становлення і розвиток археології як наукової дисципліни показано в тісному зв'язку із розвитком загальнонаукової методології і традицій у Європі. Наголошується, що Галичина була найбагатшим на археологічні пам'ятки краєм на території колишньої Речі Посполитої, що сприяло високому рівню львівської археології.

Ключові слова: Львівський університет, археологічне товариство, консерваторство, просвітництво, позитивізм, романтизм, культурно-історична школа, археологічні пам'ятки, преісторія.

Поважний ювілей археології у Львівському університеті ім. І. Франка звертає увагу на польсько-українські зв'язки в археології – важливу тему для історії археологічної науки обох наших країн. Ця тема в ширшому контексті взаємних зв'язків є слабо вивчена. Щоправда, про окремих дослідників знаємо інколи відносно багато, але їх діяльність завжди розглядалася в рамках національних історій науки, межі яких, в основному, визначає мова написаних ними праць. Публікацій, присвячених польсько-українським зв'язкам в археології мало, на що поважний вплив мало пізніше виділення історії археології як сфери досліджень, а також включення України і Польщі в імперію СРСР. З тими останніми, непередбачуваними за наслідками подіями, зв'язані були спочатку блокада, а потім і обмеження у піднятті деяких дослідницьких тем і відсутність вільного доступу до архівів.

Перешкодою був також сильний вітчизняний націоналізм, що виступав в обох в наших суспільствах. Якщо коротко, то польсько-українські і українсько-польські зв'язки в археології, що виникли на основі спільної історії, насиченої багатими взаємними контактами, різнорідними взаємовпливами, але також глибокими поділами і конфліктами історичного, народного та націоналістичного характеру, досьгодні болісно закоренилися в колективній пам'яті поляків і українців. Тому піднята тема вивчена значно слабше від польсько-німецьких зв'язків в археології, які вже в період Другої Речі Посполитої (1918–1939) обросли багатою літературою предмету, незважаючи на не менш сильне напруження і наявність пізнішого трагічного досвіду¹.

Тема статті і 100-літній ювілей кафедри археології Львівського університету змушує сконцентрувати увагу на тій частині України, яка в історії була політично і культурно пов'язана з Польщею, а особливо в частині т. зв. в польській історіографії "*zaboru austriackiego*", що творив Королівство Галичини і Лодомерії під пануванням Габсбургів. Належить відзначити, що це була менша частина України, оскільки близько 80 % української етнічної території у другій половині XIX ст. знаходилися в межах Росії².

Ця стаття підготовлена з погляду польської перспективи. Українсько-польські зв'язки значно краще показують українські дослідники³. Не повинно також дивувати, що на сучасному етапі досліджень можуть виникати істотні відмінності в розумінні розглядуваних постатей і процесів між автором і колегами з України, що обіцяє цікаві дискусії і потребу поглиблення наших досліджень.

Західна Україна була краєм, найбагатшим на археологічні пам'ятки із земель Речі Посполитої. Були вони, особливо кургани, протягом століть предметом грабіжницьких розкопок, зафіксованих щонайменше з XVI ст. Проводили їх однаково прості люди, так і власники угідь – шляхта і магнати. Випадковими розкопками на Україні цікавилися польські королі⁴.

Польсько-українські зв'язки в археології стосуються різних сфер історії науки та історії наших народів, які мають також різне значення. З огляду на окреслені рамки публікації можу їх лише коротко чи дещо ширше виокремити. Ці зв'язки охоплюють напевно:

1) польських дослідників, які походять з України або українських, які походять з Польщі. До тих перших належить, наприклад, Ян гр. Потоцький – піонер археології, видатний вчений і європейський інтелектуал доби Просвітництва, автор праць, присвячених Сарматії, Скіфії і слов'янській археології;

2) польських дослідників, яких дороги життя і наукової діяльності вели через Україну, і українських дослідників, які працювали в Польщі;

3) польських археологів, які розробляли дослідницькі теми з теренів України;

4) здійснення спільних польових робіт чи дослідницьких тем, важливих для обох сторін (наприклад, розкопки в Польщі червенських городів в роки II Речі Посполитої і в період реалізації програми досліджень над початками польської держави або праці І. Свешнікова на полі битви під Берестечком в часи УРСР);

5) взаємопроникнення і взаємовпливи дослідницьких концепцій і археологічної наукової думки;

6) наявність археологічних матеріалів з території одного краю в музейних збірках іншого краю – Святовит, трипільські матеріали з Більча Золотого та ін.;

7) використання археології у формування національної ідентичності, а також у взаємних суперечках і контрверсіях (розбіжностях) – політичних і суспільних, в т. ч. націоналістичного характеру;

8) нарешті, належить згадати зв'язок найважливіший, що охоплює всі вище згадані, а саме зв'язок, що впливає зі спільної історії, яка несе багаті спільні контакти, різномірні взаємовпливи, але також і суперечки та великі емоції національного і націоналістичного характеру.

Початки: археологія в добу Просвітництва. Польсько-українські зв'язки в добу Просвітництва витікають зі спільності території і державної тотожності в рамках поліетнічної і дуже різної з огляду релігійного Речі Посполитої. Її межі у XVII ст. були широкі, а у XVIII ст. охоплювали ще територію Західної України. Польськість мала тоді багатонародний і різноконфесійний вимір; була більше спільнотою держави і культури шляхетського народу, ніж етнічного походження. У плані зацікавлення пам'ятками з найдавнішої минувшини був це період колекціонування незвичайних і цікавих речей. Археологічні знахідки надалі зосереджувалися в приватних колекціях, зрідка в перших збірках публічного характеру, як наприклад, у створеному в 1805 р. Кременецькому лицейі. Серед них – розмальований посуд, крем'яні і кам'яні вироби правильних форм з енеолітичних трипільських поселень, а також вироби з бронзи⁵.

В добу Просвітництва археологію почали використовувати для дослідження походження народів і як один з напрямків поглиблення знань про їх історію в часи, не висвітлені в писемних джерелах, або ж слабо висвітлені першими згадками в збережених працях стародавніх авторів. Такі дослідження, які торкалися слов'ян, скіфів, сарматів та інших народів Росії, розпочав граф Ян Потоцький, видатний представник Просвітництва. А. Брюкнер (1856–1939), уродженець Тернополя, видатний славіст і дослідник історії культури, студент, а пізніше доцент Львівського і Віденського університетів, майже сто років тому так розпочав присвячену Я. Потоцькому книгу: “Незвичайно живий розум, велетенські знання, широкий кругозір; невичерпна фантазія і живий темперамент; систематична, довголітня, невтомна праця, з різних причин не знайшли гідного визнання ані в сучасників, ані в нащадків...”⁶.

В цей час археологія була предметом зацікавлення аристократів та інтелектуальної еліти Європи. Я. Потоцький належав до піонерів археології, був видатним вченим та європейським інтелектуалом епохи, яка лягла в основу сучасної західної цивілізації. Я. Потоцький походив з гетьманської гілки цього магнатського роду, пов'язаного з XVI ст. із Україною – східними “кресами” Речі Посполитої. Тут в Пікові біля Вінниці він народився (8 березня 1761) і тут же, в Уладівці коло Вінниці, тоді вже в складі Російської імперії, покінчив життя самогубством (11 листопада 1815). Як пише А. Брюкнер, інтерес Я. Потоцького до “скіфів і слов'ян викликаний тим, що Потоцькі посідали в цьому краї велетенські земельні володіння і ”*grand-seigneur*” хотів пояснити собі та іншим ті зміни, які відбувалися тут протягом століть. Він проводив розкопки могил, збирав і видавав найдавніші мапи понтійського узбережжя, подавав короткі розповіді про праісторію тих губерній, в яких відшукував місцеперебування слов'ян і скіфів...”⁷.

Я. Потоцький першим звернув увагу на городища і пов'язав їх з діяльністю людей в давні часи. Писав і публікував майже виключно французькою мовою. Крім звітів з чисельних подорожей, в т. ч. до Анатолії, Єгипту, Марокко чи на Кавказ, а також праць, присвячених слов'янській археології, походженню слов'ян та інших народів, є автором досі знаної в Європі повісті “Рукопис із Сарагоси”. Останні свої праці, зв'язані зі студіями основ хронології найдавніших часів, опублікував в Крем'янці, незадовго до смерті⁸. Його значення в розвитку археології, крім праць А. Абрамовіча, досі недостатньо вивчене і оцінене⁹. В контексті польсько-українських зв'язків, постать Я. Потоцького є тим більше цікавою, що його нащадки відіграли значну роль в історії Галичини.

Археологія в добу Романтизму. Наполеонівські війни та інтелектуальні течії епохи романтизму звернули увагу суспільних еліт на легендарну історію власних народів, на поганських предків. То були часи віддалені і таємничі на широких просторах Європи, на яких письмо з'явилося разом з християнством і вже цього було достатньо, щоб пробуджувати інтерес. Польське королівство в результаті поділів кінця XVIII ст., підтверджених Віденським конгресом у 1815 р., було поділено між Росією, Прусією та Австрією. Львів і Краків (після 1846) опинилися в складі Австрії, на території т. зв. Королівства Галичини і Лодомерії.

1815–1871 роки – це період виняткового панування на землях колишньої Речі Посполитої романтичної археології. Датування її початку може становити певні труднощі. Ю. Костжевський (1885–1969), перший історик польської археології, початок її романтичного періоду правильно пов'язує з появою у 1818 р. в журналі молодих літераторів з Кременця, праці “*O Sławiańszczyźnie przed chrześcijaństwem*”¹⁰ Адама Чарноцького (1784–1825), відомого під псевдонімом Зоріан Доленга Ходаковський. Після розгрому Наполеона, автор праці переховувався в т. ч. на Волині, де проводив свої студії. У названій праці звернув особливу увагу на племінну

окремішність слов'ян і несприйняття духу християнського універсалізму¹¹. В наступні роки дослідник сконцентрувався на передісторичних слов'янських старожитностях, провівши перші розкопки в цій сфері, в т. ч. на Україні¹². Археологічні дослідження поєднував із аналізом топоніміки. Разом з дружиною подорожував по Задніпров'ї і Поліссі, продовжуючи археологічні і народознавчі студії. Злегковажений одними, цінований іншими, цей піонер слов'янської археології і слов'янознавства зафіксував на папері – завдяки чому зберіг для нащадків – чисельні народні пісні українського населення Західної України, записані кирилицею українською мовою.

А. Чарноцький (З. Ходаковський) своє діяльністю здійснив значний вплив на літературу доби Романтизму. Цьому сприяла його таємнича постать і слабо відомі, овіяні легендою, подробиці життя. Як археолог, працював на теренах Білорусі, України і Росії у пошуках слідів найдавнішого заселення слов'ян і первинних меж слов'янського світу. Своїми працями надихнув чисельну групу послідовників з різних регіонів колишньої Речі Посполитої, а також в Росії, де його праці цінували. За визнані заслуги, був обраний почесним членом Академії Наук у Петербурзі¹³.

Археологія романтизму була також пов'язана з розбуженою вражливістю епохи, зверненою на таємничість, незвичайність, готичність, захоплення рунічним письмом, похованнями та передхристиянськими віруваннями і традиціями, всім, що було пов'язано зі смертю і трансидентністю. Звідти її зацікавлення розкопками поховань, курганів, місць давнього культу, городищ і печер¹⁴. Романтична археологія є також націоналістичною археологією, пов'язаною із зверненням до передісторичних предків новочасних європейських народів, які тоді формувалися, до їх автохтонності в даному краю, героїчності, шляхетності і зразків достойного життя. Німці зверталися до традиції германських племен, поляки, чехи, українці і росіяни – до слов'ян, французи до галів, англійці – до бриттів... Проявом консервативного романтизму, який мав вплив на романтичну археологію в слов'янських країнах, було російське слов'янофільство. На землях колишньої Речі Посполитої в цей час почало домінувати отожднення поляка з римо-католиком, а українця – з греко-католиком¹⁵.

У Східній Галичині в галузі археології в цей час не було багато подій. У 1828 р. у Львові заснований Музей князів Любомирських з колекцією крайових старожитностей, а у 1840 р. з'являється невелика (50 сторінок), книжка "*Starożytności Galicyjskie*" молодого дослідника Жеготи Паулі (1814-1895), ув'язненого раніше за так притаманну духу епохи патріотично-змовницьку діяльність у Львові. Згідно з цим духом Ж. Паулі, йдучи слідами З. Ходаковського, опублікував також збірку пісень польського і українського населення Галичини¹⁶.

Книжка Ж. Паулі ілюструє романтичне розуміння археології як різноманітність давніх предметів і відомості про предків, головним чином з

доби середньовіччя і пізніших часів, а також тогочасний незначний стан знання про найдавніше минуле. У 20 коротких розділах книжки представлено в основному історичні постаті, їх надгробки, навіть інформацію про кістяні рештки, як у випадку Станіслава і відомої вродою Анни Освенцимів, похованих у XVII ст. в Кросні, в каплиці при францисканському костелі. Автор і його сучасники бачили в них пару романтичних закоханих, польських відповідників Алоїзи і Абеяра, чи Лаури і Петрарки. Оскільки Ж. Паулі дає короткий опис домовин і кісткових решток польської пари, можна в цьому бачити окреслення кола інтересів новочасної археології. У більшості інших випадків це було неможливо. “Передісторичним” знахідкам – стародавній зброї і знаряддям, а також поховальним урнам, Ж. Паулі присвятив заледве кілька сторінок. При дуже обмеженому науковому вивченні відкритих пам’яток, спричиненому зародковим станом методики дослідження, “романтичний”, емоційний підхід сприяв фантазіям дослідників, праці котрих часто були більш достойні назви літератури ніж науки. Їх межі в галузі археології були ще нечіткі. Як писав Ж. Паулі на початку своєї книжки: “Старожитності, як першооснова історії кожного народу, належать, безперечно, до найцікавіших, найважливіших предметів наукового вивчення. Саме вони знайомлять дослідника з багатьма цікавими подробицями минулого і дають чи письменнику, чи художнику вірне уявлення про приватне і публічне життя предків”¹⁷.

Звернення до найдавнішого, легендарного минулого проявлялися в літературі і образотворчому мистецтві. Романтичній візії першопочатків Польщі і “передісторичній епосі польського народу, епосі значною мірою ідеалізований”¹⁸, були в цей час присвячені відомі драми “*Balladyna*” (1839) і “*Lilla Weneda*” (1840) Юліуша Словацького (1809–1849), вихованця Кременецького ліцею, видатного поета епохи Романтизму, і пов’язані з ними чисельні ілюстрації з XIX ст.¹⁹

З 1848 р. в Австрійській імперії правив Франц Йосиф I. Його реформа держави і пом’якшення внутрішньої політики, дозволили запровадити на початку 1870-х роках автономію Галичини, що спричинило розвиток університетів у Львові та Кракові, а також наукових товариств і музеїв. Вони стали основою майбутнього процесу інституціалізації археології. На землях колишньої Речі Посполитої цей процес був найбільш успішним власне в Галичині.

В період бурхливих подій Весни народів з дна р. Збруч біля підніжжя Медоборів, піднято фігуру слов’янського бога, т. зв. Святовита (Святовіда). Відкриття відбулося в серпні 1848 р., після поразки повстання і завершення загальнослов’янського конгресу в Празі на початку червня 1848 р. Скульптура Святовита з’явилася, ніби сповнюючи бажання суспільства і викликала небачений раніше відгук на археологічну знахідку, що стало навіть приводом до оспорювання його автентичності. Скульптура, висотою 257 см і вагою понад півтони, була подарована власником Краківському науковому

товариству і передана у створений в 1850 р. Музей старожитностей цього товариства, перший в Польщі²⁰.

Відкриття вапнякового, різьбленого стовпа, загальноновизнаного як скульптура Святовита, слов'янського бога з дохристиянських часів, стало найбільшою подією в історії археології доби романтизму на землях колишньої Речі Посполитої. Як писав Б. Януш, ця подія "...становить епоху в історії археологічних досліджень у Галичині" і є одним з найважливіших відкриттів у Центральній Європі²¹. Досі він є предметом живого інтересу польських, українських і російських археологів та істориків²². Зростання інтересу до вітчизняних старожитностей в добу романтизму задокументувала археологічна виставка, організована у Львові в 1861 р. Національним Закладом ім. Оссолінських, в продовження подібних виставок, організованих раніше у Варшаві і Кракові. На ній представлено власну збірку, а також предмети із фондів Музею ім. Любомирських²³.

Археологія в добу позитивізму: Крайове Археологічне Товариство у Львові. XIX ст. у Європі – це період динамічного розвитку наукових товариств і їх великого значення в розвитку археологічних досліджень. Це також період творення публічних колекцій і музеїв. Вихідці з різних суспільних верств, щонайменше два покоління повстанців, бунтівників і змовників проти чужої і абсолютної влади з 1815–1863 рр., після чергових невдалих національних зривів почали відкривати інші форми патріотизму і нові, ефективніші поля для діяльності на благо власних народів. Одним з них було культивування власних традицій і окремішності, відкриття, нагромадження, дослідження і охорона пам'яток – історичних та передісторичних старожитностей вітчизни. Поля для цієї діяльності окреслювались різними способами. Були серед них археологія і краєзнавство. Витікали вони з духу великої епохи Романтизму, але належали до починань згідних з практикою, що виникла з суспільної філософії нової епохи, званої позитивізмом.

У Східній Галичині таку діяльність проводив Володимир Дзедушицький (1825–1899), за переконаннями ліберальний, шляхетський демократ, з практики – новітній господар у власних володіннях, аристократ широкого світогляду, із зв'язками і контактами в світі політики і європейської науки. В. Дзедушицький систематично збирав музейні колекції в галузі праісторії, етнографії і природи, експоновані на закордонних виставках у Відні (1873) і на відомій Світовій в Парижі (1878). Вінцем його наукових інтересів і колекціонерства було утворення і подарунок краю у 1880 р. Природничого Музею ім. Дзедушицьких у Львові, опертого на солідні матеріальні основи, засновані на поєднанні установи з родовою ординацією мецената в Потурицях. Цей музей нагромадив цікаві колекції і наприкінці XIX – на початку XX ст. був насправді найновітнішою музейною установою на землях колишньої Речі Посполитої²⁴. Його творець, гр. В. Дзедушицький, який мав великий авторитет, активно підтримував українські середовища,

схильні до співпраці з поляками. Ввійшов навіть до Руського Собору, хоча в громадському житті, насамперед, концентрувався на науковій діяльності.

У 1875 р. з Кракова до Львова прибув д-р Станіслав Ф. Кшижановський (1841–1881), герба Дембно, незважаючи на відносно молодий вік, особа відома у світі колекціонерів і дослідників старожитностей, випускник філософського факультету Ягеллонського університету, надзвичайний член недавно посталої краківської Академії Науки і Мистецтв, а також дійсний член Імператорського Російського Археологічного Товариства. У 1870-1874 рр. С. Кшижановський був видавцем і редактором фінансованого ним “*Rocznika dla Archeologow, Numizmatykow i Bibliografow Polskich*”²⁵. У цей час про археологію голосно заговорили у Європі. Недавно облетіла світ звістка про відкриття Г. Шліманом (1822-1890) гомерівської Трої і прекрасного скарбу царя Пріама.

Доктор С. Кшижановський ініціював створення у Львові археологічного товариства. В останній день 1875 р. намісництво затвердило його статут. В цей спосіб покликано до життя Крайове Археологічне Товариство у Львові; першим головою був обраний С. Кшижановський. Товариство традиціями, домінуючим членським складом і мовою було товариством польським. Його родовід С. Кшижановський виводив від польських наукових товариств, які існували раніше на землях колишньої Речі Посполитої в трьох її окупованих частинах – від Товариства Приятелів Наук у Варшаві, яке діяло у 1800-1832 рр., через засноване у 1816 р. Краківське Наукове Товариство, перетворене у 1871–1873 рр. в краківську Академію Науки і Мистецтв і від Познанського Товариства Приятелів Наук, створеного у 1857 р. С. Кшижановський, як організатор археологічного товариства, безпосередньо звертався до традиції Археологічного Товариства в Шамотулах (Великопольща), що діяло у 1841-1846 рр. і до ліквідованої (у зв'язку з Січневим повстанням) Археологічної Комісії у Вільно. Виразно видно, що засновники львівського Товариства і надалі відчували свій зв'язок з традицією неіснуючої вже кількадесят років Речі Посполитої. Незважаючи на те, що Товариство діяло в польському середовищі Львова і Східної Галичини, воно було відкритим для представників всіх її народів. Передусім скеровувало свою діяльність до представників слов'янських народів, як окреслив С. Кшижановський, промовляючи як його голова, в першому виступі: “Мої панове! До спільної праці над доісторичною археологією в нашому згромадженні повинні закликати вчених всіх народностей і племен, а передусім спільних нам родом слов'янських племен-побратимів! Спільне давнє минуле, спільна історія і спільні пам'ятники і пам'ятки об'єднують нас на ниві історії давніх епох, об'єднувати повинні нас і на полі археології! Жорстока боротьба сучасності і всі політичні справи нехай будуть поза нами! Залишимо їх дипломатам і державним мужам!”²⁶

За цими словами виразно видно адресатів – крім представників освіченої польської громадськості, запрошено до Товариства представників

щораз більше прагнучої до національного визволення, освітньої і наукової самостійності української спільноти Галичини (яка зазнавала обмежень з боку польської домінації!), а на дальшому плані чеської і російської. Підкреслювала це і емблема товариства – на округлому щиті, по обводу була його польська назва, а в центрі схематичне зображення фігури зі Збруча з написами “Святовид” польською і українською мовами, а також рунічними літерами, як звернення до романтичної традиції.

Серед членського складу і в його керівних органах абсолютно домінували поляки. Серед членів товариства відзначимо Ж. Паулі, А. Г. Кіркора. Домінування поляків віддзеркалювало відносини, які панували в Галичині після відомого компромісу 1867 р. Як пише Я. Грицак: “Відносно Галичини австрійсько-угорський компроміс був доповнений австрійсько-польським компромісом, який розширював політичні права поляків у провінції. Згідно з умовами компромісу, намісник Галичини обов’язково мав визначатися з кола польської аристократії, а у Відні польські інтереси мав обстоювати окремий “міністр у справах Галичини”. Вся суспільна, економічна і освітня політика була спрямована передусім на задоволення польських інтересів”²⁷.

Натомість польський історик з Кракова Я. Бушко додає, що на такий стан справ поважний вплив мала проросійська позиція української партії “святоюрців”, а також погляди впливових українських політиків, т. зв. “москвофілів”, що турбувало Відень²⁸.

Органом Крайового Археологічного Товариства у Львові був “*Przegląd Archeologiczny*”, зініційований і фінансований, як видається, С. Кшижановським, який мав видавничий досвід з Кракова. “*Przegląd*” редагував Антоні Шнайдер (1825-1880), дослідник польсько-баварського походження, львівський колекціонер, історик-регіоналіст, археолог і етнограф. А. Шнайдер, як і багато хто з покоління романтиків, мав за собою участь у повстанській боротьбі в рядах угорських повстанців 1848 р. і ув’язнення за цей “державний злочин”²⁹.

Поняття археології в цей час в Австро-Угорщині було дуже широким, за зразком “старожитників” XVIII–першої половини XIX ст. Статут (§ 2) товариства окреслював, що: “Метою Товариства є пошук, дослідження і збереження, а також опис або фотографування всіх рухомих і нерухомих пам’яток, які відносяться до минулого Галичини і Великого князівства Краківського. Крім того Товариство буде займатися лекціями і обговореннями, які входять в сферу археології і в міру коштів – видавництвом археологічного часопису. Політичні і релігійні справи виключаються з сфери діяльності товариства”³⁰.

Детально сферу діяльності Товариства визначав § 46 Статуту: “Крайове Археологічне Товариство буде займатися зокрема дослідженнями, що стосуються: а) передісторичної археології та антропології; б) християнської

археології; в) нумізматики; г) палеографії; г) геральдики; д) дипломатики; е) сфрагістики; є) красних мистецтв, наскільки пов'язуються з археологією”³¹.

Такий самий профіль мав львівський “*Przegląd Archeologiczny*”. В цьому плані він був близьким до чеського часопису “*Pamatky archeologicke*”, який видавався в Празі ще з 1854 р. У 1876-1877 рр. побачили світ чотири випуски “*Przeglądu Archeologicznego*”. Потім часопис перестав виходити у зв'язку з тривалою відсутністю С. Кшижановського, а діяльність Товариства завмерла. А. Шнайдер покінчив з життям пострілом з пістолета у 1880 р., а на початку наступного року у Варшаві помирає голова Товариства. У жовтні 1881 р. загальні збори вибрали нове керівництво. Головою став граф Войцех Дзедушицький (1848-1909), східногалицький політик, противник політичної рівноправності українців, історик мистецтва і філософії, шанувальник античної культури. Знову почав виходити “*Przegląd Archeologiczny*”, тепер вже як спільний орган Цісарсько-Королівської Комісії Охорони Пам'яток і Товариства. В число нових членів були прийняті в т.ч. д-р Людвік Цвікліньський, професор класичної філології Львівського університету, кілька представників галицької аристократії: граф Станіслав Козебродський, граф Кароль Лянцкоронський, граф Ян Замойський, шляхти: Владислав Пшибиславський, а також ксьондз Ісак Ісакович, львівський вірменський архієпископ. Однак це не зміцнило достатньо Товариства; його діяльність і цього разу не була тривалою. У 1890 р. Коло Консерваторів і Кореспондентів Східної Галичини заплатило його борги і отримало “бібліотеку Товариства, яке хоч офіційно не ліквідоване, *de facto* перестало існувати”³².

У колі слов'янофільства. Цитований вище фрагмент програмного виступу С. Кшижановського, засновника і голови Товариства, показує близькість його членам ідеї слов'янської спільноти, яка мала об'єднувати поляків і українців (русинів). Свідчить про це і герб Товариства, затверджений на перших загальних зборах 12 лютого 1876 р., а також обрання почесним членом Товариства Юзефа Ігнація Крашевського (1812-1887), пов'язаного раніше з Волинню, авторитетного автора “*Sztuki u Słowian*” (1860), яка вважається першою синтезою археології польських земель, а також повісті “*Stara Baśń. Powieść z IX wieku*” (1876), у якій в художній формі показано процес створення польської держави у боротьбі із германською загрозою та роль загальнослов'янської солідарності. Ці ідеї на львівському ґрунті вже мали давнішу традицію. Ю. Крашевський, якого зараховують до української школи в польській літературі, отримав у 1879 р. докторат філософії *honoris causa* Львівського університету. У складній національно-релігійній ситуації Східної Галичини Ю. Крашевський здійснював спроби діяльності, спрямованої на польсько-українське зближення, в т.ч. в контактах з відомим українським письменником, істориком і етнографом П. Кулішем (1819-1897). В окресленій Ю. Крашевським ідеї вільної федерації слов'янських народів був також постулат про розвиток української мови, культури і створення української

держави, хоча це вже був період наростання у Східній Галичині польсько-українського конфлікту³³.

Члени Товариства належали до галицького істеблішменту. Діяли в рамках права і були лоялістами, археологічні пам'ятки трактували у романтичний спосіб, як доказ освоєння їх предками цих земель і прав власних народів, які з цього випливали. Їх діяльність загалом вписувалася у популярну в цей час в середовищі польської шляхти та інтелігенції, що формувалася, програму "органічної праці". У Східній Галичині і у Львові зокрема, під владою Габсбургів, було це зрозумілим і мало інший зміст, ніж у Королівстві Польському, Литві чи частині України, які перебували під російським пануванням, де польська мова і культура викорінювались настільки, що на виступ польською мовою З. Дзяловського (1843-1878), делегата Познанського Товариства Приятелів Наук (з тієї частини Польщі, яка перебувала під владою Німеччини) на III Слов'янському Археологічному Конгресі в Києві, у серпні 1874 р., організатори змушені були отримати згоду влади з Петербургу. Щоб її зрештою отримати, довелося прикласти зусиль не будь-кого, а самого голови Конгресу, впливового графа Олексія Уварова і київського губернатора³⁴.

Ситуація в Галичині була діаметрально протилежною. Тут діяли два університети, а влада з Відня, нібито сам "Наймилостивіший Монарх", дозволили навіть у Львівському університеті з 1871 р. впровадити крайові мови як викладові, що створило сприятливі обставини для розвитку польської та української національних культур, хоча в українському випадку це була значно важча дорога з огляду на польське домінування. Сталося це не без опору впливових представників австро-німецької спільноти, які у 1875 р. заснували німецький університет у Чернівцях і були схильні довести до ліквідації Львівського університету. Однак польська мова у Галичині отримала статус мови викладання і то через два роки після її усунення з Варшавського університету і перетворення цього навчального закладу в російський навчальний заклад, бойкотований значною частиною польського суспільства. У цей час Львівський університет налічував дещо більше 1 тис. слухачів, серед яких 45 % становили поляки, 41 % українці, а решту 14 % австрійці, німці, євреї і представники інших народів. Те, що виразно вирізняло польських студентів від українських, так це більша спрямованість на світські напрямки порівняно з теологічним. Серед поляків 87 % студіювало на світських напрямках, а серед українців лише 31 %. Українські студенти були майже всі греко-католиками, а поляки – римо-католиками, що в період націоналістичної радикалізації було істотним вогнищем конфліктів, що тривали в подальшому у ХХ ст., які підтримувала і вміло вигравала Австрія. Греко-Католицька Церква була потужним чинником, що пробуджувала національну свідомість українців у Східній Галичині. На Волині, яка входила до складу Російської імперії, влада ліквідувала уніатську церкву у 1839 р. і підпорядкувала її вірних православній церкві. Тому на

Волині українська національна свідомість була дуже низькою ще на початку II Речі Посполитої. Конфесійний поділ слухачів Львівського університету у 1869/1870 академічному році був наступним: римо-католики 52 %, греко-католики 41 %, інші християнські віровизнання 2 %, євреї 5 %³⁵. Загалом віддзеркалювали вони істотну соціальну та економічну різницю, яка існувала між польською та українською спільнотами, а також у верстві інтелігенції Львова і Східної Галичини, що було причиною невеликої кількості представників української спільноти у керівництві Археологічного Товариства. Відкритим залишається питання, чи можна це вважати за доказ існуючої вже тоді глибокої відокремленості і міжнаціональних поділів, як це бачимо між польськими і німецькими науковими товариствами на польських землях під владою Німеччини, чи було звичайним копіюванням подібного зразка з Німеччини³⁶?

В Археологічному Товаристві у Львові і його керівництві українську спільноту репрезентував д-р Ісидор Шараневич (1829-1901), професор Львівського університету у галузі австрійської історії, фахівець в сфері історії Східної Галичини. У 1889 р. він створив у заслуженому для української культури Ставропігійському Інституті Археологічний Музей, багатий на пам'ятки українського церковного мистецтва³⁷. Археологія була однією з галузей науки, що пробуджувала любов української нації, яка формувалася – у сучасному розумінні поняття – до рідної землі, показуючи її давню окремність.

“Набагато частіше зустрічаються в нашому краї іншого роду історичні пам'ятки. Це – земляні насипи, кургани, городища і їх урочища. Кургани більші і менші, вищі і нижчі охоплюють Русь і Польщу далеко і широко, особливо українські степи так, що опис або образ степу без кургану чи курганів був би неповним і не достатньо характеристичним. Богдан Залеський називає Україну великим могильником, а Шевченко в своїй поезії порівнює степ з морем, а на ньому могили...”³⁸.

І. Шараневич, як історик, приймав за незаперечний факт проживання слов'ян у передгір'ї Карпат з часів Атілли і ставив питання, чи не виступали вони там раніше, про що, на його думку, говорив факт, що після смерті Атілли “...ніби море підняте заливають третину Європи”³⁹. Обидва цитовані тексти І. Шараневича мали польську і українську версії. Постає питання зв'язку з діяльністю Львівського Педагогічного Товариства і з підготовкою у 1870 р. педагогічного з'їзду в Коломиї та були адресовані до польських і українських вчителів. Зацікавлення найдавнішою минавшиною вказувало на спільність предків, підтверджувало право на займану територію, і було, поряд з мовою, вірою і звичаями, одним з установчих елементів модерних національних спільнот, що формувалися⁴⁰.

Загальнослов'янська тематика спільно цікавила перших польських і українських археологів, але незрозуміло, яке місце вона займала в українському національному русі. У перших випусках “*Przeglądu*

Archeologicznego” опублікована праця Адама Кіркора, ще одного члена Товариства, присвячена прибалтійським слов'янам із явно політичними висновками, незважаючи на статутну аполітичність Товариства.

“Приклади з життя язичницьких одноплемінників і згубні наслідки повинні навчити християнських і цивілізованих слов'ян, що без єдності, без внутрішнього миру, без порядку і без праці, – і християнські, і цивілізовані, – не будуть в змозі чинити опір чужому насильству, а бажаючих до такого насильства над слов'янами ніколи не бракувало”⁴¹.

Автор цих пересторог, А. Г. Кіркор, один з найкращих польських археологів тих років, здобув собі раніше, в часи діяльності в Литві і Петербурзі, погану славу в польських патріотичних середовищах, як прихильник і виконавець “вірнопідданської” політики угоди і співпраці з російською владою, в т. ч. з ненависним серед поляків російським генерал-губернатором Литви М. Муравйовим, на прізвисько Вешатель, відповідальним за політику терору проти польського населення в період січневого повстання 1863-1864 рр. А. Кіркор переїхав до Галичини, з 1873 р. був членом краківської Академії Науки і Мистецтв і Археологічного Товариства у Львові. У Східній Галичині від імені Академії Науки і Мистецтв проводив археологічні дослідження, високо оцінені з огляду методичного і якості підготовленої документації, пропагував охорону пам'яток. Його особливо цікавили Поділля і Покуття, багаті на археологічні пам'ятки. Був переконаним прихильником запровадженої Х. Й. Томсеном (1788-1865) системи трьох віків⁴².

До найбільших досягнень Крайового Археологічного Товариства належить організований у Львові у вересні 1885 р. археологічний з'їзд і виставка⁴³. Це був перший археологічний з'їзд на землях колишньої Речі Посполитої, задуманий оргкомітетом, очолюваним графом В. Дзедушицьким, як спільний з'їзд польських і українських археологів, які вели дискусії “двома місцевими мовами”. Метою з'їзду проголошено розвиток ідеї вивчення і охорони пам'яток, особливо пам'яток українського мистецтва. Голова оргкомітету відкрив З'їзд промовою, виголошеною польською і українською мовами.

Доісторичної доби торкалися доповіді Г. Оссовського, А. Кіркора, Т. Земенцького та І. Шараневича. Г. Оссовський підняв поставлену організаторами проблему, чи існує істотна різниця між розкопками на Русі і розкопками в басейні Вісли і розглянув її відповідно до тодішнього стану знань. А. Кіркор у своєму виступі про передісторичні пам'ятки Покуття і Східної Галичини найбільше місця присвятив виясненню і спростуванню даних стосовно обставин і деталей виявлення ідола Святовита. І. Шараневич доповідав українською мовою про вказівки у писемних джерелах до археологічних досліджень, головним чином на прикладі Галича. На виставці, яка проходила разом із з'їздом, багато місця займали передісторичні пам'ятки, в т. ч. із фондів Археологічного Музею краківської Академії Науки

і Мистецтв. З'їзд завершило прийняття ухвал в сфері організації консерваторства пам'яток, а також розвитку досліджень в галузі історії мистецтва і преісторії. Темою наступних досліджень залишається встановлення можливого сприйняття львівського З'їзду різними напрямками українського національного руху.

Початок преісторії. Спричинені Весною Народів зміни привели до народження ліберальної Європи і проторували дорогу до великого світоглядного перелому, проявом якого був розвиток позитивістичної методології науки, природничих дисциплін і поява преісторичної археології. За дату постановня преісторії приймається 1859 р. – рік оголошення теорії Дарвіна і визнання відкриттів Й. Буше де Перта у відкладах гравію Сомми⁴⁴. Організацією, яка мала великий вплив на поширення преісторичної археології, нових поглядів на походження людини, еволюціоналізму і засад позитивістської науки в цих ділянках досліджень в різних країнах Європи в другій половині XIX ст. був Міжнародний Конгрес Антропології і Передісторичної Археології, створений за ініціативою Габрієля де Мортільє (1821-1898). Перша сесія Конгресу відбулася у Невшателі (Швейцарія) в 1866 р. Його членом був навіть Чарльз Дарвін.

Зародження польської преісторії датується 1871 р. і пов'язане з початком археологічних досліджень графа Яна Завіші (1822-1887) у печерах Ойцова і його околиць, а також виголошенню результатів цих робіт на 5-ій сесії Конгресу в Болоньї. Чотири роки пізніше – в тому самому році, коли постало львівське Археологічне Товариство – Я. Завіша виступив у Львові на II З'їзді Лікарів і Природознавців, розглядаючи в дусі Конгресу епоху каменю⁴⁵. Популяризації нової науки в колі польської мови слугували "*Wiadomości Archeologiczne*", які видавав Я. Завіша, перший том яких вийшов у 1873 р. Видавець з самого початку присвятив їх передісторичній археології, так як її розуміли в середовищі Міжнародного Конгресу Антропології і Передісторичної Археології. "*Wiadomości Archeologiczne*" публікували також статті, присвячені Україні. Вплив Конгресу, надзвичайно важливий для розвитку преісторії, у Східній Галичині і у Львові значно слабший ніж в Кракові чи Варшаві, хоча видавець "*Przeglądu Archeologicznego*" А. Шнайдер брав участь у вересні 1876 р. у 8-ій сесії Конгресу в Будапешті як делегат Товариства⁴⁶. Впливи Конгресу до Східної Галичини все ж доходили, головним чином через польських дослідників з Кракова, які перебували в колі впливів Конгресу, походили найчастіше з України і проводили тут розкопки.

Східна Галичина, особливо Поділля і Покуття, з археологічного погляду були найбагатшими теренами колишньої Речі Посполитої. Тому не дивно, що археологією Східної Галичини і сусідньої, російської частини України, активно цікавилася створена у 1873 р. краківська Академія Науки і Мистецтв, скеровуючи туди свої інтереси і відомих дослідників – згадуваного вже А. Кіркора, а також І. Коперніцького (1825-1891), уродженця Київської

губернії, учасника Січневого повстання, Г. Оссовського (1835-1897), уродженця Волині і В. Деметрикевича (1859-1937), уродженця Золочева. Всі вони належали до найкращих польських дослідників-польовиків свого часу. Зацікавлення археологією України в Кракові не може дивувати. Достатньо згадати широковідомі тодішні відкриття – Святовита зі Збруча, печеру Вертеба і Більче-Золоте, Городницю, золоті скарби з Михалкова та Рижанівку⁴⁷. Таких масштабних відкриттів не було в Західній Галичині, Королівстві Польському і Пруссії. Археологічні матеріали з розкопок і окремі знахідки із Східної Галичини значною мірою потрапляли до фондів Археологічного Музею Академії Науки і Мистецтв в Кракові, опікуном якого в останні десятиліття XIX ст. був Г. Оссовський, а після нього В. Деметрикевич.

Готфрид Оссовський був особливо важливою постаттю для польсько-українських зв'язків в археології XIX ст. У 1879 р. Антропологічна Комісія краківської Академії Науки і Мистецтв запросила Г. Оссовського з Торуня до Кракова з метою початку дослідження печер в околицях Кракова. Г. Оссовський, який дуже добре знав українську мову, брав участь в з'їзді польських і українських археологів у Львові у 1885 р. Від імені Антропологічної та Археологічної Комісій краківської Академії Науки і Мистецтв Г. Оссовський у 1887 р. провів важливі дослідження Великого Рижанівського Кургану, що знаходився в частині України, яка належала Росії. Досліджував також інші кургани, поселення і могильники, в т. ч. поселення трипільської культури в Більчі-Золотому (помилково інтерпретованому дослідником як могильник) і печеру Вертеба⁴⁸.

У 1889 р. постало окреме Коло ц. к. Консерваторів і Кореспондентів Східної Галичини з центром у Львові. Суспільний статус Кола був високим. Посади консерваторів і кореспондентів обіймали представники аристократії, землевласники, чиновники вищого і середнього щабля. Консерватори були поділені на три секції: I – передісторичних пам'яток, II – історичних пам'яток, III – архівних пам'яток, що відповідало розумінню археології в ранньому періоді романтичної археології. У Колі домінували поляки. В секції I працювали консерватори д-р Л. Цвіклінський, професор Львівського університету, князі Анджей Любомирський, ординат в Пшеворську, Владислав Пшибиславський, землевласник з Уніжа і д-р І. Шараневич, професор Львівського університету, єдиний представник української спільноти. У цей час Крайове Археологічне Товариство припинило діяльність. У 1888 р. вийшов останній номер "*Przeglądu Archeologicznego*", який був також органом ц. к. Консерваторіуму Пам'яток. Замість нього у 1892 р. з'явився перший том "*Teki Konserwatorskiej. Rocznika Koła c. k. Konserwatorów Starożytnych Pomników Galicji Wschodniej*"⁴⁹.

Важливою постаттю в історії львівської археології є класичний філолог Л. Цвіклінський (1853-1942), уродженець Гнезна у Великопольщі, вихованець тамтешньої гімназії, Вроцлавського і Берлінського університетів. З травня

1876 р. Л. Цвіклінський був надзвичайним професором класичної філології, з 1879 р. – звичайним професором Львівського університету, а в 1893/1894 академічному році його ректором. Л. Цвіклінський активно цікавився археологією, насамперед класичною. В цій галузі здійснив студії і наукові подорожі. Весною 1876 р. перебував від імені берлінської Академії Наук в Римі, де займався археологією, у 1878 р. побував у Греції, де ознайомився з розкопками найвідоміших пам'яток, у 1882 р. вивчав пам'ятки в Південній Італії і на Сицилії. Результатом цих зацікавлень і подорожей були лекції з археології у Львівському університеті і окремі статті в цій галузі, наприклад, “Генріх Шліман і його наукові відкриття”, опублікованої у 1891 р. на сторінках “*Biblioteki Warszawskiej*”, престижного науково-літературного польського щомісячника. У Львівському університеті Л. Цвіклінський створив Археологічний Кабінет, для якого навчальний заклад отримував необхідні кошти з Відня. Цікавився також вітчизняними археологічними пам'ятками. У 1879 р. став консерватором ц. к. Центральної Комісії у Відні для збереження історичних і художніх пам'яток в секції I – передісторичній у Східній Галичині. У 1885 р. був одним з організаторів згаданого з'їзду польських і українських археологів у Львові, ініціатором створення окремих крайових кіл консерваторів для Східної і Західної Галичини⁵⁰.

Від проф. Л. Цвіклінського і Львівського університету веде свій родовід польська класична археологія. Значну роль в її розвитку відіграв науковий часопис “*Eos*”, який виходить досі, присвячений наукам про античну культуру, в т. ч. археології, заснований у 1894 р. у Львові Л. Цвіклінським. Його учнями були Пьотр Ігнатій Лада-Беньковський (1865-1925) і Кароль Гадачек (1873-1914), перші польські професори класичної археології. Старший з них П. Беньковський, після закінчення у 1882 р. гімназії у Львові, навчався в місцевому університеті, де у 1888 р. отримав ступінь доктора філософії в галузі стародавньої культури. Після кількарічних подальших студій в Берліні у Т. Моммзена, одного з найвидатніших професорів стародавньої історії (Нобелівського лауреата 1902 р. в галузі літератури), і у Відні під керівництвом проф. О. Бенндорфа, після стипендіальних перебувань в німецьких інститутах в Римі і Афінах, П. Беньковський габілітувався у 1893 р. в Ягеллонському університеті в Кракові, у 1897 р. став надзвичайним, а в 1901 р. – професором звичайним цього університету. У 1905 р. П. Беньковський створив у Ягеллонському університеті археологічний семінар в сфері класичної археології⁵¹.

Період культурно-історичної школи. Найвидатнішою постаттю львівської і польської археології початку ХХ ст., вченим, заслуженим також для археології Західної України, був К. Гадачек (1873-1914). У своїй професійній роботі зумів вміло поєднати студії в галузі класичної і передісторичної археології. Він був першим представником культурно-історичної школи в польській археології.

Молодий К. Гадачек у 1893 р. закінчив гімназію в Станіславові. Двадцятирічним юнаком потрапив він у Львівський університет, де крім класичної філософії вивчав історію Польщі. Зацікавлення археологією пробудили у ньому лекції проф. Л. Цвіклінського, а також поширений в класичній філології напрям досліджень греко-римської міфології з широким використанням археологічних пам'яток. Такий напрям репрезентують також перші праці К. Гадачека в галузі класичної філології⁵². Л. Цвіклінський займався крім того крайовою археологією як консерватор секції передісторичних пам'яток, а з 1898 р. як голова Кола ц. к. Консерваторів стародавніх пам'яток Східної Галичини. Це уможливило для К. Гадачека проведення перших розкопок, найважливіші з яких здійснені в Грабарці Неслухівській, привели до відкриття поселення з гончарними печами римського часу⁵³. Молодий археолог-початківець нав'язав також співпрацю з Музеєм ім. Дзедушицьких.

Наприкінці XIX ст. у Центральній Європі, насамперед в Берліні та Відні, зародилася культурно-історична школа. Відень у той час належав до найкрасивіших міст світу і головних центрів розвитку науки і культури країн Західної цивілізації. Завдяки підтримці Л. Цвіклінського К. Гадачек потрапив з Львівського у Віденський університет, де пройшов трирічні студії на археологічно-епіграфічному семінарі Віденського університету під керівництвом Е. Райша, Е. Борманна, і М. Хоернеса. У Відні ближче познайомився з преісторичною та класичною археологією і єгиптологією. З того часу К. Гадачек був тісно зв'язаний з тамтешнім науковим осередком. Віденська преісторія розвивалася головним чином навколо відкриттів у Гальштатті, розкопок в Угорщині і Моравії. Ці знахідки експонувалися у новому, величому будинку Природничого Музею. Віденські студії К. Гадачека увінчалися докторатом з філософії, отриманим у червні 1900 р. В цей час його львівський вчитель став послом до віденського парламенту. У 1901-1903 рр. К. Гадачек за його підтримки отримує стипендію на трирічну наукову подорож і участь у розкопках в Греції, Італії та Німеччині, де знайомиться з поглядами Г. Коссіни (1858-1931). У 1903 р. побачила світ його найважливіша праця в галузі класичної археології, присвячена стародавньому золотарству⁵⁴. Того ж року К. Гадачек габілітується у Львівському університеті і завдяки підтримці Л. Цвіклінського отримує в *alma mater* оплатну доцентуру.

Перед утворенням у Львові кафедри археології, тематика появи людства і епохи каменю з'явилася у викладах і публічних наукових виступах проф. Бенедикта Дибовського, великого прихильника еволюційної теорії і погляду про родовід людства з третинного періоду. У 1905 р. К. Гадачек як професор надзвичайний, отримав кафедру археології Львівського університету. Мав тоді 32 роки. Був молодим і найкраще підготовленим археологом на землях колишньої Речі Посполитої, з широким колом зацікавлень і наукових горизонтів. Свідчать про це проведені влітку того ж

року розкопки на тілопальному могильнику біля с. Гаць в пшеворській ординації кн. Анджея Любомирського – консерватора передісторичних пам'яток Східної Галичини. К. Гадачек дослідив там 68 чоловічих, 49 жіночих і 63 неідентифікованих за статевою ознакою поховань. Результати досліджень були опубліковані у 1909 р., при чому вперше серед польських археологів К. Гадачек застосував категорію археологічної культури⁵⁵. Могильник датував II–III ст., пов'язуючи з германськими племенами, і вслід за Г. Коссіною був переконаний, що вони були тут автохтонами. На підставі археологічного аналізу вважав, що: “в римський час на цій території немає місця для слов'ян... Належить радше прийняти, що територія розселення слов'ян починалася далі на схід від лінії Бугу і тягнулася центральною частиною Європи на півній віддалі від Балтійського і Чорного моря, можливо, аж до Уралу”⁵⁶.

Останні десятиліття XIX і перші XX ст. були періодом проникнення в науки про минуле радикальних націоналізмів з глибоким переконанням: “...що єдиною правдивою історією є національна історія, оскільки поділ на одноплемінників і чужинців є настільки глибоким, що перші не мають з другими нічого спільного... Змістом історії є боротьба за панування над іншими народами, а єдиною перспективою, з якої слід трактувати минуле є перспектива нації, членом якої є історик і якої повинен бути непоступливим захисником”⁵⁷.

Такі переконання підтримували старші колеги К. Гадачека, авторитетні польські археологи Е. Маєвський (1858-1922) і В. Деметрикєвіч (1859-1937). Тому не дивно, що погляди молодого професора на етнічні стосунки на польських землях початку нової ери викликали їх спротив і закиди про “германофільство” та пропагування “доктрини Коссіни про експансію германців далеко на схід”. Однак, погляди К. Гадачека підтримали деякі польські історики⁵⁸.

Згадані дискусії преісториків та істориків щодо походження і прабабківщини слов'ян набирали в цей час все більшого політичного значення та ідеологічного навантаження, вираженням яких в археології крім поглядів Г. Коссіни (1858-1931) була їх критика, проваджена на сторінках варшавського щорічника “*Światowi*” його редактором Е. Маєвським⁵⁹. Львів і Східна Галичина в цей період були ареною радикалізації польського і українського націоналістичних настроїв. Цей процес поєднувався із боротьбою селянських і робітничих політичних угруповань за демократизацію суспільно-політичного устрою Галичини⁶⁰. Саме у Львові вийшли друком дві важливі книги Романа Дмовського (1864-1939), лідера польської народової демократії, радикального націоналістичного угруповання, політичного противника соціалістів і задумів Ю. Пілсудського⁶¹. Видається, К. Гадачек тримався осторонь політики і міжнаціональних суперечок, що не вберегло його від згадуваних проявів

неприятні, в якій крім причин наукових, можна бачити і джерела політичні та непорозуміння між поколіннями.

У проваджених паралельно студіях в галузі класичної археології К. Гадачек сконцентрувався на вивченні скульптури і малярства Стародавньої Греції. Частина з них мала стати основою планованої, але так і не завершеної монографії, присвяченої Фідію⁶². Після смерті В. Пшибиславського К. Гадачек отримав його консерваторський округ. У 1909 р. став професором звичайним Львівського університету. Ставлячись критично до раніших досліджень "...оригінальної неолітичної культури південно-східної Європи", у 1908-1912 рр. К. Гадачек здійснив розкопки нововідкритого трипільського поселення в Кошилівцях біля Заліщиків на Поділлі⁶³. Крім того, у 1911-1912 рр. К. Гадачек брав участь в австрійській експедиції проф. Германа Юнкера до Єгипту. У К. Гадачека розпочали свої археологічні студії відомі представники польської науки і культури – В. Антоневіч (1893-1973) і Я. Парандовський (1895-1978) – в майбутньому видатний письменник і популяризатор античної культури. Перша світова війна застала вченого у Львові. Тяжкі умови російської окупації привели його до психічної кризи, яка завершилася самогубством. Як писав Б. Януш, який тоді перебував у Львові: "Св. п. Гадачек, під впливом величезного нервового розладу, спричиненого песимістичним настроєм на безвихідну ситуацію взимку, замахнувся на своє ще молоде життя і 19 грудня 1914 р. пішов у вічність. Його несподівана смерть справила величезне враження в цілому місті і великий жаль супроводжував його до могили на Личаківському цвинтарі, де спочив опівдні дня 21 грудня"⁶⁴.

Багато років по тому, ніби доповнюючи наші знання про цей трагічний випадок, Ю. Костжевський згадував "...проф. Кароля Гадачека, який після захоплення Львова росіянами, пригнічений хворобою і позбавлений засобів до життя, вчинив самогубство"⁶⁵.

На початку ХХ ст. трипільськими поселеннями в російській частині України зацікавився Е. Маєвський, заможний варшавський преісторик, засновник щорічника "*Światowit*" і першого преісторичного музею у Варшаві⁶⁶. Е. Маєвський фінансував дослідження Маріана Гімнера в Пеньонжковій і Попудні (пов. Умань). М. Гімнер зробив там цікаві знахідки, які збагатили Музей Маєвського трипільською керамікою⁶⁷. Найбільшим відкриттям стала глиняна модель житла, яка, опублікована Е. Маєвським у Парижі, ввійшла в європейську літературу⁶⁸.

Вибух Першої світової війни і смерть проф. К. Гадачека завершили перший період історії археології у Львівському університеті. Керівництво університету не забуло вже про нову наукову дисципліну і приступило до пошуку наступника померлого професора. В результаті, у 1916 р. була утворена кафедра класичної археології для Едмунда Булянди (1886-1951).

Е. Булянда походив з Кракова, де студіював під керівництвом П. Беньковського, отримавши у 1908 р. ступінь доктора. Надалі поглиблював

свої знання у Віденському університеті, в Римі, Афінах, працював у Крайовому Музеї в Сарасво і престижному Німецькому археологічному інституті в Римі, брав участь в розкопках Австрійського археологічного інституту в Ефесі. Габілітувався у 1913 р. в галузі класичної археології⁶⁹. Не дивно, що отримав посаду надзвичайного професора Львівського університету у віці 30 років, а чотири роки пізніше став професором звичайним. Коли Е. Булянда розпочинав діяльність у Львові, Леон Козловський, майбутній професор преісторії Львівського університету, був учасником польського незалежницького підпілля і готував докторську працю в університеті у Тюбінгені.

Облаштувавши кафедру класичної археології, університет шукав наступника проф. К. Гадачку в галузі преісторії. Вибір впав на д-ра Юзефа Костжевського (1885–1969) з Познаня, який у 1914 р. захистив докторат в Берлінському університеті як учень Г. Коссіні. Ю. Костжевський прийняв пропозицію і у зв'язку з цим прибув в лютому 1918 р. до Львова, де 19 лютого 1918 р. габілітувався в галузі преісторії в професорів Е. Булянди, Яна Чекановського (1882-1965) – антрополога і етнографа, і найстаршого серед перелічених Юзефа Семірадзького (1858-1933) – геолога і палеонтолога. У габілітації як декан брав участь видатний географ з Львівського університету проф. Еугеніуш Ромер (1871-1954). Серед трьох запропонованих Ю. Костжевському тем габілітаційної лекції кандидат вибрав “Основні проблеми праісторії Великопольщі”, згідно з темою виданої раніше його книги. Однак Ю. Костжевський так і не очолив кафедру праісторії. Безпорядок у державі, що розпадалася і польсько-українська війна спричинились до того, що затвердження габілітації австрійським міністерством у Відні, вислане до Львова восени 1918 р., адресат отримав лише навесні 1919 р. Тоді він вирішив пов'язати себе із утвореним у столиці Великопольщі новим університетом⁷⁰. Можна припустити, що польсько-український міжнаціональний конфлікт і недавня братовбивча боротьба за Львів, знеохотили спокійного великополянина до зміни місця праці і проживання, незважаючи на поважну репутацію Львівського університету⁷¹.

В університеті Яна Казимира. У результаті I Світової війни постала II Річ Посполита, кордони якої остаточно були усталені у 1922 р. в мирному договорі з Радянською Росією. У її складі залишилася Західна Україна з львівським, тернопільським і станіславівським воєводствами (колишня Східна Галичина), а також волинським воєводством, із землями, які в результаті поділів Польщі опинилися в складі Російської імперії. Відроджена Польща, як і 125 років перед тим, була багатонаціональною і багатоконфесійною державою, але на початку ХХ ст. ці ознаки мали зовсім інше значення, ніж у ХVІІІ ст. Інтереси і прагнення еліт окремих національних спільнот польської держави суперечили політиці цієї держави. Нової, післявоєнної державної належності не визнавала значна частина української меншини в Польщі з колишньої Східної Галичини. Із розпадом

Австро-Угорщини вона здійснила спробу будівництва власної держави – Західноукраїнської Народної Республіки, а після її загибелі не полишила прагнень до самостійності, принаймні до отримання національної автономії, української освіти, в т. ч. українського університету. В ІІ Речі Посполитій поляки становили 65–69 % населення, а українці були найчисленнішою національною меншиною – близько 15–16 %. У волинському воєводстві українці кількісно в 4 рази переважали поляків, у станіславівському – втричі, небагато поступалися полякам у тернопільському воєводстві, а у львівському українців на 20 % було менше ніж поляків (треба тут зазначити, що це воєводство включало на заході Ряшів, а на північному заході – нижню течію Сяну до Вісли)⁷². Львівський університет, який раніше носив ім'я австрійського цісаря Франциска І, стрія цісаря Франца Йосифа, отримав у відродженій Польщі, у 1919 р., ім'я свого засновника, польського короля Яна Казимира, і скорочено позначався як *УЖК*.

Землі, які входили раніше в склад Австро-Угорщини, були найбільш розвинутими у відродженій Речі Посполитій в сфері науки, в т. ч. археології. Завдяки поважному науковому доробку, діючим інституціям наукових товариств, музеїв, обох університетів, а також консерваторських структур у Львові і Кракові, Б. Януш, львівський преісторик, консерватор, журналіст і красзнавець міг на порозі ІІ Речі Посполитої без жодного перебільшення написати, що "...Галичина крокує на чолі діяльності в галузі преісторії в цілій Польщі"⁷³. Для історика археології в Польщі на початку ХХ ст. відкритим питанням залишається рівень участі українців, громадян польської держави, у цій діяльності, і якою мірою археологія служила ідеологічним фундаментом української національної самоідентичності на дотеперішніх теренах Східної Галичини.

Львівський університет надалі шукав кандидата на професора кафедри преісторії. Справа не була простою, оскільки археологів, які б могли відповідати обов'язковим вимогам, було небагато і майже всі були зайняті. Пропозицію прийняв Л. Козловський, який габілітувався в травні 1920 р. у Ягеллонському університеті, а потім кілька місяців відбув у війську в зв'язку з польсько-радянською війною і загрозою Варшаві з боку частин Червоної Армії М. Тухачевського. У поданні університету до Начальника Держави Ю. Пілсудського про призначення д-ра Л. Козловського професором Львівського університету, серед іншого написано: "Дотеперішня наукова діяльність д-ра Леона Козловського, його всебічна обізнаність праісторії, самостійність суджень у поєднанні з швидкою обсервацією, дають великі гарантії того, що повністю впорається з покладеним на нього завданням"⁷⁴.

Кандидат отримав номінацію на професора преісторії Львівського університету в травні 1921 р.⁷⁵ Мав 28 років – ще менше ніж К. Гадачек і Е. Буянда, коли ті очолили свої кафедри! З перспективи років можна ствердити, що надії, які поклалися на нього Університетом, сповнив. Характеристику Л. Козловського з перших років праці у Львові залишив

Казимир Міхаловський (1901–1981), його молодший колега, випускник і доктор Львівського університету, учень Е. Булянди: “Інколи також заходив до мене молодий професор преісторії Леон Козловський. Випалював завжди масу цигарок в мундштуку, голосно сміявся і був повен наукових задумів. Щоразу приносив мені відбитки якогось свого нового дослідження, бо писав і друкував тоді дуже багато. Був, без сумніву, добрим фахівцем, інші професори високо оцінювали його здібності”⁷⁶.

У 1923 р. відвідав Львів ровесник Л. Козловського Г. Чайльд, тоді преісторик-початківець з Англії, який в той час зацікавився серед інших трипільською культурою. Разом з Л. Козловським брав участь в розкопках у Кошилівцях, які започаткували товариські стосунки обох археологів протягом кількох наступних років. Студії Л. Козловського над розумінням археологічної культури і її перші дефініції здійснили вплив на визначення поняття археологічної культури Г. Чайльдом. У 1926 р. Л. Козловський проводив дослідження поселення в Незвиську на Поділлі, у яких брали участь інші англійські археологи – Р. В. Гатчінсон і Дж. П. Престон⁷⁷.

Л. Козловський працював дуже інтенсивно. Вже у 1922 р. видає першу в історії польської археології спробу синтези епохи палеоліту, підготував до друку свою докторську працю з університету в Тюбінгені, у львівському квартирному “*Lud*” опублікував статтю, присвячену актуальним теоретичним проблемам преісторії із згадуваними дефініціями археологічної культури, написав першу синтезу неоліту на польських землях, оперту на концепцію археологічних культур та інші праці⁷⁸. Після державного перевороту у травні 1926 р., здійсненого Ю. Пілсудським, його політичним ментором, Л. Козловський заангажувався у політику. В 1928 р. став послом до Сейму, а у 1930 р. – міністром земельної реформи в уряді прем’єра Валерія Славка. В цей час обмежив свої заняття в Університеті, а значну частину його обов’язків перебрав Тадеуш Сулімірський (1898–1983). 15 травня 1934 р. проф. Л. Козловський став прем’єром – залишившись наймолодшим прем’єром II Речі Посполитої!⁷⁹

Львівська кафедра преісторії Л. Козловського належала до найкращих у II Речі Посполитій, поряд з Познанським Інститутом Преісторії Ю. Костжевського. У 1993 р., напевно останній з живих тоді учнів Л. Козловського, відомий український археолог проф. І. Свешніков, який студіював археологію у Львівському університеті з 1936 р., до кола учнів Професора зараховував Я. Брика, Г. Цегак-Голубовічову, Т. Сулімірського, М. Смішка, К. Журовського (асистентів Професора у різних роках), а з молодшої генерації, яка однак перед черговою війною встигла завершити навчання – І. Райхль, І. Сівкувну, Й. Вогелувну, а також передвоєнних студентів Професора: З. Шварца, М. Клапчука і себе. І. Свешніков на моє прохання охарактеризував особу Професора. Підкреслив його безпосередність і партнерське ставлення до студентів, що дуже відрізнялося від тодішніх стандартів Львівського університету і далі так описав

Л. Козловського: “Він був чоловіком середнього віку (мав тоді 44 роки), вище середнього зросту (поруч з низького зросту д-ром М. Смішком виглядав високим), худорлявим, рухливим, з густим темним волоссям і вусами, з високим чолом, чорними живими очима під скельцями окулярів, бездоганно одягнений в темний костюм з краваткою на фоні білої сорочки з твердим комірцем. З його рухів, погляду і манери розмови можна було відгадати у ньому типового сангвініка. Мав привабливу посмішку, швидкий і зичливий погляд очей, руки з довгими пальцями і доглянутими нігтями”⁸⁰.

Л. Козловський як політик, а особливо як прем'єр, був улюбленим об'єктом політичної сатири. Як археолог був знаний у Європі. Співпрацюючи у дослідженні палеоліту Франції з найвидатнішим тодішнім знавцем цієї епохи у світі – проф. о. Анрі Брюїлем (*Henri Breuil*) (1877-1961) з *College de France*, Л. Козловський був співавтором поділу ашельської індустрії, переглянутої лише Ф. Бордом (*F. Bordes*) (1919-1981)⁸¹. Після смерті Ю. Пілсудського у 1935 р. Л. Козловський повернувся в університет. У 1936 р. доц. Т. Сулімірський, який до цього був його заступником, очолив кафедру преісторичної археології Ягеллонського університету, що опосередковано можна вважати успіхом львівської школи преісторичної археології.

У 1937 р. разом з групою професорів зі Львова Л. Козловський відвідав розкопки в Біскупіні у північно-західній Польщі. Незважаючи на глибокі політичні і наукові розбіжності, які розділяли його з Ю. Костжевським, керівником робіт в Біскупіні, він поділяв його чітку позицію про етнічний – праслов'янський – характер лужицької культури. У ті часи, коли аргументи з галузі преісторії відігравали істотну роль у національних ідеологіях, це був погляд, який відповідав інтересам польської держави⁸². У 1939 р., напередодні вибуху II світової війни, вийшла друком остання з написаних у Львові праць Л. Козловського – монографія “Нарис праісторії південно-східної Польщі”. У ній автор показав яскравий образ археології Західної України, яка входила в склад польської держави і була предметом його особливих наукових інтересів, як професора Львівського університету. Як згадує І. Свешніков, для студентів це був одночасно добрий, стислий і доступно написаний підручник, хоча подальші дослідження показали помилковість багатьох поглядів Л. Козловського⁸³.

Керівник кафедри класичної археології Е. Булянда провадив дослідження в сфері грецької скульптури, опрацьовував античні пам'ятки з польських збірок, ініціюючи видання “*Corpus Vasorum Antiquorum*”, перші три томи якого вийшли під його редакцією. Окремою сферою його зацікавлень була етрусологія. У 1934 р. він опублікував у Львові цінovanу сучасниками синтезу “Етрурія і етруски”⁸⁴. У лекціях і семінарах Е. Булянди брали участь майбутні дослідники античності та історики мистецтва, серед яких Є. Кульчицький, К. Маєвський, К. Міхаловський, І. Старчук, К. Півочкий, Я. Парандовський, який у 1924 р. видав свою популярну книгу

“Міфологія” – основне джерело знань про вірування і міфи стародавньої Греції і Риму у польському суспільстві ХХ ст. Варто додати характеристику проф. Е. Булянди з тих років, викладену у 1970-х роках К. Міхаловським: “Едмунд Булянда був дивовижною людиною. Міг зачаровувати, а часом прямо відштовхувати. Дуже низького зросту, худорлявий, мав гарний, низький голос, котрий не відповідав його фізичній статурі. Мав безсумнівно великі знання, котрі, однак, не вмів подати захоплююче і методично. Мав дуже енергійний характер, з надзвичайно великими організаційними здібностями, які більше проявлялися в загальноуніверситетських справах, ніж в наукових дослідженнях. Тодішній Львівський університет, ректором якого був пізніше, завдячує йому багато в чому”⁸⁵.

На кафедрі класичної археології першу асистентуру отримала у 1921 р. д-р Яніна Орушувна. У 1924 р. асистентом став уродженець Тернополя К. Міхаловський, який до того студіював головним чином історію мистецтва, найбільша зірка серед вихованців Е. Булянди. У 1927 р. асистентом став Казимир Маєвський, а потім у 1930 р. – українець Іван Старчук (1894-1950). Згідно з традицією, започаткованою Л. Цвіклінським, його “науковий внук” – Е. Булянда, великі зусилля прикладав для створення своїм учням можливості найкращих умов праці і швидкого наукового розвитку. Намагався також здобути для них закордонні стипендії, необхідні в цій галузі науки. Ці можливості найкраще зумів використати К. Міхаловський. У 1926 р. він захистив докторат на тему “*Niobiodow w sztuce greckiej*”, а потім як стипендіат Фонду національної культури, продовжив археологічні студії в Берліні, Гейдельберзі, Мюнстері, Лондоні, Оксфорді, Кембриджі, Німецькому Археологічному Інституті в Римі, в Парижі, звідки потрапив до престижної *Ecole Francaise d’Athenes* (Афіни), яка й вирішила його подальшу видатну наукову кар’єру. В Афінах К. Міхаловський підготував книгу, присвячену грецькому і римському портретові з о. Делос, видану в Парижі у 1932 р. Раніше, між першим і другим перебуванням в Афінах, габілітувався у Львові, а потім, після повернення на батьківщину восени 1930 р. був запрошений до Варшавського університету. Довірено йому утворення кафедри класичної археології, а через кілька років пізніше впровадив у Польщі магістеріум у цій галузі (1936 р.)⁸⁶.

К. Маєвський (1903–1981) також народився на Україні, в Бережанах, де закінчив класичну гімназію. Перед тим як став асистентом Е. Булянди, студіював філософію, історію, класичну філологію і археологію, історію мистецтва. Цікавився також преісторією і, можливо, брав участь у заняттях Л. Козловського, так чи інакше був учасником розкопок на Волині і Поділлі, які проводив університет. Маючи соціалістичні переконання, був у той час арештований і ув’язнений за неправдивим звинуваченням у належності до КПЗУ. На відміну від К. Міхаловського, який постійно переїжджав по світу, принаймні у поділеній в той час Європі, К. Маєвський у 1927-1941 рр. був тісно пов’язаний з Львівським університетом. Докторат захистив у 1929 р. на

основі праці про роль танцю в егейській культурі. Завдяки стипендіям Фонду національної культури і Міністерства віровизнань і публічної освіти у 1931-1937 рр. багато подорожував. Стажувався в університетах Німеччини, Австрії, Болгарії, Румунії, Франції, Туреччини. У 1934 р. був у СРСР. В Греції брав участь у розкопках на Пелопоннесі і Криті. Відтоді культура стародавньої Греції стала постійною сферою його зацікавлень. К. Маєвський став продовжувачем досліджень К. Гадачека і певною мірою М. Гімнера в галузі зв'язків трипільської культури з егейською цивілізацією. У 1932 р. підготував магістерську працю з стародавньої історії. У 1935 р. габілітувався на основі праці "*Figuralna plastyka cykladzka*"⁸⁷. Окремим, важливим напрямком досліджень, розпочатим К. Маєвським у Львові, було вивчення імпорту з території Римської імперії на землях Речі Посполитої і в цьому плані над ширшою тематикою контактів Риму з варварами. Також цю ділянку зацікавлень можна виводити з раніших студій К. Гадачека. У 1939 р. доц. К. Маєвський очолив кафедру стародавньої історії за пропозицією свого вчителя Е. Булянди, який був ректором Львівського університету.

Польсько-українські зв'язки в археології періоду II Речі Посполитої не можливо вивчати окремо від дуже складних і важких польсько-українських і українсько-польських зв'язків у 1918-1939 рр. Беззаперечним є той факт, що польська держава не забезпечила українській меншості повноти належних їй прав, "які ґрунтувалися на основі міжнародних зобов'язань"⁸⁸. Багато представників української меншості, яка боролася за свої політичні і національні права у польській державі "...ніколи не визнало легальності польської влади на цих теренах, трактуючи її як загарбника"⁸⁹. У самій українській меншості існував глибокий поділ щодо відношення до Речі Посполитої, яка відроджувала свою державність. Окрім групи її відвертих противників, які боролися з нею в т. ч. методами політичного терору – підпалами і вбивствами, частина українців, особливо серед інтелігенції, симпатизувала Польщі і тому першою групою називалась "хрунцями" (зрадниками-юдами), стаючи з цієї причини жертвами політичних вбивств (наприклад, С. Твердохліб)⁹⁰.

Взаємовідносини у міжвоєнний період з одного боку ускладнювало позбавлення українців багатьох належних їм громадянських прав, використання польською державною позаправних репресивних методів (пацифікація), а з іншої сторони – терористичні акції ОУН з найбільш резонансними – вбивством у Трускавці в 1931 р. посла Т. Голувка, прихильника розв'язання національних проблем Польщі шляхом федералізму, ініціатора політики прометеїзму (розчленування СРСР на національні держави), а також вбивством у 1934 р. у Варшаві міністра внутрішніх справ Б. Перацького. Відповіддю на вбивство міністра був указ президента Польщі, силою якого, з порушенням громадянських прав, забезпечених Конституцією, утворено концтабір в Березі Картузькій. У цих рішеннях істотну участь взяв прем'єр Л. Козловський, котрий після вбивства

міністра свого кабінету тимчасово обійняв його посаду. В'язнями табору в Березі в першу чергу стали боївкарі профашистського польського *Obozu Narodowo-Radykalnego* Болеслава Пясецького, які діяли також у Львові, українці, пов'язані з ОУН, і комуністи⁹¹.

Становище української меншості в Польщі було безперечно не до порівняння кращим, ніж на теренах, включених до складу СРСР, хоча це не означає, що воно було добрим; було також виразно гіршим ніж у Закарпатській Україні в складі Чехословаччини. У Львові надалі діяло НТШ і Товариство Приятелів Національного Музею, яке провадило розкопки руїн замків у Крилові і Белзі, матеріали яких збагатили збірку Музею. У міжвоєнній Польщі однак не було реалізовано важливої справи українського університету, який планувалося відкрити у Варшаві, а не у Львові, як хотіла українська спільнота. Натомість такий університет постав у столиці Чехословаччини. У Польщі лише в 1930 р. створено Український Науковий Інститут при Міністерстві віровизнань і публічної освіти. Як пише український історик Я. Грицак: "Протягом дев'яти років свого існування цей інститут видав більше праць, ніж будь-яка інша наукова інституція Західної України чи на еміграції".

Його кадри становили однак емігранти з Радянської України. Українській молоді щоразу важче було навчатися у Львові, ніж в містах інших частин Польщі. Наприклад, в 1931/1932 академічному році Львівський університет був найбільш багатонаціональним в межах всієї країни. Студенти з національних меншостей становили тут 48 %, в т. ч. 31 % євреїв і 15 % греко-католиків, головним чином українців. Кілька років пізніше, у 1938/1939 академічному році, коли ректором був проф. Е. Булянда, у Львівський університет поступало 80 кандидатів-українців, з яких було прийнято лише 6 осіб (3 чоловіків і 3 жінок)⁹².

У польській спільноті Львова з початку ХХ ст. зміцнювалися націоналістичні тенденції, репрезентовані Народною Демократією Р. Дмовського і близькими до неї угрупованнями. В період II Речі Посполитої сутички на національному ґрунті в навчальних закладах організувала пов'язана з ендеками "корпораційна молодь". Проти них виступала ліва "демократична молодь". Як згадував часи навчання К. Міхаловський, який належав до останньої групи, переважно: "Для нас були чужими всілякі расові чи релігійні упередження і наші вчителі поглиблювали в нас радше ліберальний світогляд"⁹³.

До тих вчителів напевно належав молодий професор Л. Козловський. Однак, наприкінці 1930-х років (1938-1939) ендецька молодь майже неподільно опанувала навчальні заклади Львова, застосовуючи терористичні методи проти єврейської молоді, результатом чого було кілька випадків вбивств⁹⁴.

Поглянемо з цієї перспективи на кафедру проф. Л. Козловського. Помітною постаттю серед викладацького складу був один з перших його

учнів українець д-р Маркіян Орест Смішко (1900-1981). М. Смішко з 1926 р. студіював на семінарі Л. Козловського, розпочавши вивченням готської культури на терені Східної Галичини, за великої підтримки Вчителя. Під його керівництвом підготував докторську працю, присвячену археологічним культурам ранньоримського часу у Східній Малопольщі. Кілька статей опублікував на сторінках варшавських *“Wiadomości Archeologicznych”*, в т. ч. важливу доповідь, виголошену на II з'їзді польських преісториків у Кракові в 1935 р.⁹⁵ Серед студентів Л. Козловського окрім поляків були українці і євреї. З-посеред них виділявся І. Свешніков (1915-1995), який у 1936/1937 академічному році як студент права потрапив до Закладу Преісторії Львівського університету на лекцію Л. Козловського “Вступні відомості з преісторії з семінаром” і вже залишився з преісторією, здобувши вагомих результатів. У 1938 р. за дорученням Л. Козловського провадив свої перші польові дослідження на Волині. Ще одним українським учнем Л. Козловського був М. Клапчук⁹⁶. На фоні задушливої атмосфери польського націоналізму і пануючої у Львівському університеті ендецької молоді кафедра Л. Козловського могла бути взірцем співпраці різних національностей Речі Посполитої, так як це бачив у своїх нереалізованих концепціях Ю. Пілсудський⁹⁷. Сподіваюсь, що майбутні дослідження колег з Львівського університету дозволять пролити більше світла на ці складні справи.

Перший період II світової війни: вересень 1939 – червень 1941 р.

1 вересня 1939 р. вибухнула II світова війна. Згідно з угодою Гітлера і Сталіна, 17 вересня зі сходу на територію Польщі ввійшла Червона Армія⁹⁸. Л. Козловський в той час перебував у Львові. Як куратор відділу преісторії муніципального Музею Червенської Землі, відкриття якого планувалося на 1940 р., регулярно приходив у його будинок⁹⁹. На основі доносу етнографа з цього музею Александра Прусевича, був заарештований і ув'язнений в замарстинівській тюрмі у Львові. Після бруталного слідства, у березні 1940 р. його вивезли до Москви, на Луб'янку. Автор доносу незабаром покінчив життя самогубством¹⁰⁰.

Арешти, які проводилися окупаційною радянською владою, були масштабними. Із Західної України масово вивозили інтелігенцію, членів владних установ II Речі Посполитої разом з родинами, а також представників “імущих класів” польської, української і єврейської національностей. Арештована і заслана до табору була mgr. Ірена Сівкувна, учениця Л. Козловського і його асистентка в Музеї Червенської Землі. Польські інституції підлягали українізації і радянізації¹⁰¹.

Львівський університет отримав тепер ім'я Івана Франка (1856-1916), видатного українського поета і письменника, пов'язаного з українським соціалістичним і народним рухом в Галичині, представника т. зв. “демократичного націоналізму”¹⁰². Кафедру після Л. Козловського, рішенням новопризначеного ректора М. Марченка, 3 листопада 1939 р. очолив Ярослав

Пастернак (1892-1969), український археолог, перед війною – директор українського Музею НТШ у Львові і член Польського Преісторичного Товариства¹⁰³. Новий керівник кафедри працював в Університеті до початку німецько-радянської війни у червні 1941 р. У нових політичних реаліях, у радянський, український університет не міг повернутися І. Свешніков з огляду на соціальне походження і колишнє вивчення “буржуазного права” у Львівському університеті¹⁰⁴.

Нестача українських кадрів стала причиною того, що нова влада залишила в Університеті частину польських професорів, запрошуючи поляків також в інші інституції¹⁰⁵. К. Маєвський вже кілька місяців керував кафедрою стародавньої історії Університету. Потім був старшим науковим співробітником Львівського відділення Інституту археології АН УРСР¹⁰⁶. У Львові і в Україні надалі залишилися й інші польські археологи і спеціалісти, у різний спосіб пов’язані з археологією в передвоєнний період – Казимир Журовський, асистент Л. Козловського з Університету, Тадеуш Р. Журовський і Єжи Кульчицький. Переїхав також з німецької окупаційної зони кустош Державного Археологічного Музею у Варшаві Стефан Круковський, який до червня 1941 р. проводив польові дослідження, можливо, за участю Т. Журовського, який займався охороною археологічних пам’яток від імені Інституту археології АН УРСР. Про деталі і контекст їх співпраці відомо небагато. Всі згадані вище науковці відіграли важливу роль в археології Польщі після війни, а К. Маєвський і Є. Кульчицький належали до провідних представників ортодоксального марксизму в післявоєнній польській археології.

Прикінцеві зауваги. Польсько-українські історичні зв’язки є дуже близькими, але одночасно складними; у них є багато глибоких розбіжностей в оцінці історії та безмір обопільних кривд і страждань¹⁰⁷. Належить про них пам’ятати. Повертаючись до археології і польсько-українських зв’язків, згадую в цьому контексті фрагмент зі “Спогадів про Професора”, пера І. Свешнікова: “Напевно, найвидатнішим учнем Л. Козловського був Тадеуш Сулімірський. В часі польсько-української війни у 1918-1919 рр. він керував польською артилерією у Винниках під Львовом, звідки обстрілював Високий Замок, де командиром українського артилерійської батареї був геолог Юрій Полянський. Після війни ці два комбатанти ворожих сторін приятелювали, з гумором згадуючи як влучний снаряд Сулімірського попав у гармату Полянського. Сулімірський завжди згадував свого колишнього противника з великою симпатією, високо оцінюючи його інтелігентність і наукові здібності”¹⁰⁸.

Описаний зв’язок двох вчених сьогодні символічно відображений у вигляді зведених поруч пантеонів, присвячених польським і українським оборонцям Львова 1918-1919 рр. на Личаківському цвинтарі. Ця ідея увічнення пам’яті про ці все більш віддалені події гідна найвищого визнання.

Т. Сулімірський переїхав у 1940 р. до Великобританії. Під час II світової війни працював у Міністерстві освіти уряду ген. Сікорського в Лондоні і залишився там після війни, викладаючи археологію. У Лондоні постало багато його важливих праць, які розвивали інтереси львівської школи преісторії проф. Л. Козловського.

Проф. К. Маєвський був організатором і першим директором утвореного у 1953 р. Інституту історії матеріальної культури Польської Академії Наук (тепер – Інституту археології та етнології ПАН), професором Вроцлавського, а потім Варшавського університетів. У Вроцлаві опікувався своїм вчителем проф. Е. Буляндю, який помер там у 1951 р. Після війни К. Маєвський в Польщі продовжив всі попередні напрямки досліджень, започатковані у Львові. Найбільше значення серед них мали студії над римськими імпортами. Вони стали важливим напрямком досліджень польської праісторичної (протоісторичної) археології. Іншим важливим напрямком його праць були дослідження матеріальної культури стародавньої Греції.

Другий учень проф. Е. Булянди – проф. К. Міхаловський ще перед війною створив кафедру класичної археології у Варшавському університеті, а після війни – польську школу середземноморської археології і став археологом зі світовою славою.

Це тільки деякі з різного роду зв'язків польської і української археології, варті згадки з нагоди прекрасного ювілею археології у Львівському національному університеті ім. І. Франка.

¹ Z archeologii Ukrainy i Jury Ojcowskiej / Red. Lech J., Partyka J. Ojcow 2001, S. 7–36; Polska–Ukraina: trudna odpowiedź. Dokumentacja spotkań historyków (1994–2001), Kronika wydarzeń na Wołyniu i w Galicji Wschodniej (1939–1945). Warszawa 2003; *Lech J.* Polish-German relations in archaeology in a short outline: a view from Warsaw // *Archaeologia Polona*. Warszawa, 2004. Vol. 42. P. 21–64.

² *Davies N.* Europa: rozprawa historyka z historią. Kraków, 1999. S. 83–84, 596–598, 620–621, 701–703; *EjUSD.* Powstanie'44. Krakow 2004. S. 190–195 i 853; *Hrycak J.* Historia Ukrainy: 1772–1999. Narodziny nowoczesnego narodu. Lublin, 2000. S. 25–35, 57–71.

³ *Ситник О.* Постаті археології Львівського університету у фокусі столітньої історії // АДЛУ. Львів, 2005. Вип. 8. С. 11–45; *Білас Н.* Археологічна наука у Львівському університеті (XIX–30-і рр. XX ст.) // АДЛУ. Львів, 2005. Вип. 8. С. 46–114; *Булик Н.* Кароль Гадачек (1873–1914): нові матеріали до наукового портрету // АДЛУ. Львів, 2005. Вип. 8. С. 151–157 та ін.

⁴ *Kostrzewski J.* Dzieje polskich badań prehistorycznych. Poznań, 1949. S. 6 i 11; *Abramowicz A.* Dzieje zainteresowań starożytnych w Polsce. Cz. I. Od średniowiecza po czasy saskie i świt Oświecenia. Wrocław, 1983. S. 64–66, 102–105; *EjUSD.* Dzieje zainteresowań starożytnych w Polsce. Cz. II. Czasy stanisławowskie i ich pokłosie. Wrocław, 1987. S. 8–9, 187–189 (там само ширший список літератури).

- ⁵ *Przybysławski W.* Repertorium zabytków przedhistorycznych na obszarze szesnastu powiatów Galicji Wschodniej. Lwów, 1906. S. 10–11; *Hadaczek K.* Osada przemysłowa w Koszylowcach z epoki eneolitu. Studia do początków cywilizacji w połud.-wsch. Europie. Lwów, 1914. S. 1; *Kostrzewski J.* Dzieje... S. 11, 13; *Pomian K.* Zbieracze i osobliwości. Paryż-Wenecja: XVI–XVIII wiek. Warszawa, 1996. S. 7–49, 316–337; *EjUSD.* Archeologia, historia, narod // Archeologia toruńska. Historia i terażniejszość. Red. B. Wawrzykowska. Toruń, 2002. S. 9–13; *Schnapp A.* The Discovery of the Past. London, 1996. P. 179–324.
- ⁶ *Bruckner A.* Jana hr. Potockiego prace i zasługi naukowe. Warszawa, 1911. S. 1.
- ⁷ *Bruckner A.* Literatura polska: początki, rozwój, czasy ostatnie. Warszawa [b.r.w.]. S. 159. Pop.: *Potocki J.* Histoire ancienne du gouvernement de Podolie. Pour servir de suite a l'histoire primitive des peuples de la Russie. St. Petersburg, 1805.
- ⁸ *Potocki J.* Principes de chronologie. Livre II. Krzemieniec, 1814; *EjUSD.* Principes de chronologie. Seconde partie. Livre IV. Krzemieniec, 1815. Pop.: *EjUSD.* Principes de chronologie, pour les temps antérieurs aux Olympiades. St. Petersburg, 1810.
- ⁹ *Janusz B.* Kultura przedhistoryczna Podola Galicyjskiego. Lwów, 1919. S. 6–7; *Kostrzewski J.* Dzieje... S. 11; *Potocki J.* Podróże. Warszawa, 1959. Zebrał i opracował L. Kukulski; *Krakowski E.* Le Comte Jean Potocki. Un t, moin de l'Europe des Lumieres. Paris, 1963; *Maślanka J.* Zorian Dołęga Chodakowski: jego miejsce w kulturze polskiej i wpływ na polskie piśmiennictwo romantyczne. Wrocław, 1965. S. 16–18; *Caillois R.* Dzieje człowieka i książki: hrabia Jan Potocki i "Rękopis znaleziony w Saragossie" // Odpowiedzialność i styl: eseje. Warszawa, 1967. S. 67–97; *Abramowicz A.* Podróżnicy po przeszłości. Łódź, 1970. S. 9–18; *EjUSD.* Dzieje.... Cz. II. S. 217–229; *Lech J.* Polish-German relations... P. 23–25.
- ¹⁰ *Chodakowski Dołęga Z.* O Sławiańszczyźnie przed chrześcijaństwem // Ćwiczenia naukowe. Oddział Literatury. Tom II. Nr. 5. S. 3–27. Krzemieniec, 1818; *EjUSD.* O Sławiańszczyźnie... // Pamiętnik Lwowski. Tom I, nr 1. Lwów 1819, S. 17–48.
- ¹¹ *Maślanka J.* Zorian Dołęga Chodakowski..., S. 29.
- ¹² *EjUSD.* Antiquarum exquirite matrem: badania Chodakowskiego nad przeszłością Słowian. // Slavia Orientalis. Rocznik 12, nr 2. Warszawa 1963, S. 143–166; *EjUSD.* Zorian Dołęga Chodakowski..., S. 80–81.
- ¹³ *Rawita-Gawroński Fr.* Zorian Dołęga Chodakowski: jego życie i praca. Lwów, 1898; *Janusz B.* Zabytki przedhistoryczne Galicji Wschodniej. Lwów, 1918. S. 8–9; *Fischer A.* Zorian Dołęga Chodakowski. Lublin, 1946; *Kostrzewski J.* Dzieje... S. 14; *Maślanka J.* Antiquarum exquirite matrem...; *Maślanka J.* Zorian Dołęga Chodakowski...; Українські народні пісні в записях Зоріана Доленги Ходаковського. Київ, 1974; *Abramowicz A.* Historia archeologii polskiej: XIX i XX wiek. Warszawa, 1991. S. 11–12.
- ¹⁴ *Janion M.* Zygmunt Krasiński – debiut i dojrzałość. Warszawa, 1962. S. 19–112; *Sklenář K.* Archaeology in Central Europe: the first 500 years. Leicester, 1983. S. 62–101; *Rogier L. J., Bertier de Sauvigny G. de, Hajjr J.* Historia Kościoła. T. 4: 1715–1848. Warszawa, 1987. S. 261–263; *Jedlicki J.* Jakiej cywilizacji Polacy potrzebują: studia z dziejów idei i wyobraźni XIX wieku. Warszawa, 1988. S. 24–25, 34–36 i 269; *Davies N.* Europa... S. 656–659, 730–736 i 832–841; *EjUSD.* Powstanie... S. 229–231.
- ¹⁵ *Kostrzewski J.* Dzieje... S. 13–34; *Walicki A.* W kręgu konserwatywnej utopii. Struktura i przemiany rosyjskiego słowianofilstwa. Warszawa, 1964; *Abramowicz A.* Wiek archeologii: problemy polskiej archeologii dziewiętnastowiecznej. Warszawa, 1967. S. 99–131; *Trigger B.* Romanticism, nationalism, and archaeology // Nationalism, politics, and the practice of archaeology / Eds. Ph. L. Kohl, C. Fawcett. Cambridge, 1995. P. 263–279; *Arnold B.* The power of the past: nationalism and archaeology in 20th century Germany //

- Archaeologia Polona. Warszawa, 1997–1998. Vol. 35–36. P. 238–243; *Davies N.* Europa... S. 863–887; *Pomian K.* Archeologia... S. 13–14.
- ¹⁶ *Pauli Ž.* Pieśni ludu polskiego w Galicyi. Lwów, 1838; *EjUSD.* Pieśni ludu ruskiego w Galicyi. Lwów, 1839. T. I.; Lwów, 1840. T. II; *EjUSD.* Starożytności galicyjskie. Lwów, 1840.
- ¹⁷ *Pauli Ž.* Starożytności... S. 1. Поп.: *Janusz B.* Kultura przedhistoryczna... S. 9–10; *Abramowicz A.* Wiek archeologii... S. 91–96.
- ¹⁸ *Maślanka J.* Literatura a dzieje bajeczne. Warszawa, 1990. S. 166.
- ¹⁹ *Ibid.* S. 157–233.
- ²⁰ *Blombergowa M. M.* Polscy członkowie rosyjskich towarzystw archeologicznych. Wrocław, 1988. S. 89; *Zaitz M.* Światowid – kamienny posąg słowiańskiego bożka // Z archeologii Ukrainy i Jury Ojcowskiej / Red. J. Lech, J. Partyka. Ojcow, 2001. S. 229–232.
- ²¹ *Janusz B.* Zabytki... S. 11; *EjUSD.* Kultura przedhistoryczna... S. 10–11; *Sklenář K.* Archaeology... S. 76.
- ²² *Ягодинська М.* Городища-святинища на Збручі (з історії досліджень) // Z archeologii Ukrainy i Jury Ojcowskiej. S. 247–263; *Сторожук С.* Пам'ятки культури древніх слов'ян на території заповідника “Медобори” // Z archeologii Ukrainy i Jury Ojcowskiej. S. 239–246; *Сzymański W.* Aktualny stan wiedzy o posągu ze Zbrucza i rejonie jego odkrycia // Z archeologii Ukrainy i Jury Ojcowskiej. S. 265–300 (там само список літератури з проблеми).
- ²³ *Janusz B.* Kultura przedhistoryczna... S. 12–13; *Laszak E.* Działalność naukowa Aleksandra Czołowskiego (1865–1944). Łódź, 2004. S. 80.
- ²⁴ *Przybysławski W.* Dwa złote skarby w Michałkowie. // Teka Konserwatorska. R. II. Koła c. k. Konserwatorów Starożytnych Pomników Galicyi Wschodniej. 1900. Lwów, 1900. S. 31–43; *Hadaczek K.* Złote skarby michałkowskie // Muzeum imienia Dzieduszyckich we Lwowie. Lwów, 1904. T. IX; *EjUSD.* Dział Przedhistoryczny Muzeum im. Dzieduszyckich. // Odbitka z Przewodnika po Muzeum im. Dzieduszyckich we Lwowie. Lwów, 1907.
- ²⁵ *Dziwik K.* Krzyżanowski Stanisław Filip (1841–1881) // Polski Słownik Biograficzny. Wrocław, 1970. T. 15. S. 618–619; *Blombergowa M. M.* Polscy członkowie... S. 65–66.
- ²⁶ *Krzyżanowski S.* Mowa miana dnia 20. lutego 1876 r. na pierwszym posiedzeniu wydziału // Prz. A. Lwów 20. IV. 1876. T. I. Z I. S. 5.
- ²⁷ *Hrycak J.* Historia Ukrainy... S. 91. Поп.: *Buszko J.* Od niewoli do niepodległości (1864–1918) // Wielka Historia Polski. Kraków, 2000. T. 8. S. 107–134.
- ²⁸ *Buszko J.* Od niewoli... S. 109, 129–130. Поп.: *Hrycak J.* Historia Ukrainy... S. 92–94.
- ²⁹ *Schneider A. J.* Badania i poszukiwania archeologiczne w Galicji w ostatnich latach // Prz. A. Lwów 20. IV. 1876. T. I. Z I. S. 16–22; Lwów 20. V. 1876. T. I. Z II. S. 16–22; Lwów 15. XII. 1876. T. I. Z III. S. 81–89; *Charewiczowa Ł.* Niedoceniony krajoznawca lwowski Antonii Schneider. Lwów, 1938 // Odbitka z Przeglądu Krajoznawczego. 1938. Nr. 4–5; *Bieńkowski W.* Schneider Antonii Julian (1825–1880) // Polski Słownik Biograficzny. Warszawa, 1994. T. 34/4. Z. 147. S. 571–573.
- ³⁰ Sprawozdanie o Towarzystwie archeologicznym we Lwowie // Prz. A. Lwów, 1882. T. II. Z. I. S. 102.
- ³¹ *Ibid.* S. 106–107.
- ³² Sprawozdanie o Towarzystwie archeologicznym... S. 108; Sprawozdanie o Towarzystwie archeologicznym we Lwowie // Prz. A. Lwów, 1883. Z. III. S. 130; Kronika czynności Koła c. k. Konserwatorów i Korespondentów Galicyi Wschodniej // Teka Konserwatorska. Rocznik Koła c. k. Konserwatorów Starożytnych Pomników Galicyi Wschodniej. 1892. Lwów, 1892. S. 148–163.

- ³³ Kronika Towarzystwa archeologicznego krajowego we Lwowie // Prz. A. Lwow 20. IV. 1876. R. I. Z. 1. S. 30; *Kostrzewski J.* Dzieje... S. 49–52; *Danek W.* Sprawy słowiańskie w życiu i twórczości Kraszewskiego // Pamiętnik Literacki. Wrocław, 1963. T. 54. Z. 2. S. 357–374; *Abramowicz A.* Wiek archeologii... S. 89–91; *Hornowa E.* Pertraktacje Kraszewskiego i Kulisza w sprawie zbliżenia polsko-ukraińskiego (Fragment z dziejów stosunków polsko-ukraińskich w Galicji w latach osiemdziesiątych XIX w.) // Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu. Historia. Opole, 1967. Z. 6. S. 223–233; *Nosek S.* Zarys historii badań archeologicznych w Małopolsce. Wrocław, 1967. S. 41; *Piotrowska D.* Biskupin – ideologie – kultura // Archeologia, kultura, ideologie / Red. B. Gediga, W. Piotrowski. Biskupin, 2004. S. 93–94.
- ³⁴ *Lech J.* Początki archeologii w kręgu polskiego Towarzystwa Naukowego w Toruniu: 1875–1881 // Archeologia toruńska. Historia i teraźniejszość. Red. B. Wawrzykowska. Toruń, 2002. S. 19 (там само список літератури).
- ³⁵ *Finkel L., Starzyński S.* Historia Uniwersytetu Lwowskiego. Lwow, 1894. T. I. S. V; T. II. S. 3–72, 402; *Knot A.* Liske Franciszek Ksawery (1838–1891) // Polski Słownik Biograficzny. Wrocław, 1972. T. 17/3. Z. 74. S. 463; *Hrycak J.* Historia Ukrainy... S. 93–99.
- ³⁶ *Kaczmarek J. E.* Organizacja badań i ochrony zabytków archeologicznych w Poznaniu (1720–1958). Poznań, 1996. S. 37; *Hrycak J.* Historia Ukrainy... S. 90–97; *Lech J.* Początki... S. 17–23; *EjUSD.* Polish-German relations... P. 27–28.
- ³⁷ *Finkel L., Starzyński S.* Historia... T. II. S. 236–240; *Janusz B.* Zarys... S. 14; *Ситник О.* Постаті археології... С. 12–13; *Білас Н.* Археологічна наука у Львівському університеті... S. 50–57.
- ³⁸ *Szraniewicz I.* O źródłach służących do głębszego poznania dziejów kraju ojczystego. Lwow, 1870. S. 4.
- ³⁹ *EjUSD.* Zaczątki słowiańskie u stoków Karpat. Lwow, 1870. S. 3.
- ⁴⁰ *Berlin I.* Nacjonalizm: zlekceważona potęga // Dwie koncepcje wolności i inne eseje. Warszawa, 1991. S. 201–202; *Pomian K.* Archeologia... S. 13–14; *Piotrowska D.* Biskupin... S. 93–95; *Davies N.* Europa... S. 863, 880, 881; *Hrycak J.* Historia Ukrainy... S. 68–71, 90–98.
- ⁴¹ *Kirkor A. H.* Słowianie Nadbałtyccy. Zarys etnologiczno-mitologiczny. Cz. III // Prz. A. Lwow, 1876. T. I. Z. 3. S. 71.
- ⁴² *Kirkor A. H.* Pokucie pod względem archeologicznym. Krakow, 1876; *EjUSD.* O znaczeniu i ważności zabytków pierwotnych i umiejętnem ich poszukiwaniu // Prz. A. Lwow, 1887. T. I. Z. 4. S. 105–117; *EjUSD.* Badania archeologiczne A. H. Kirkora w r. 1878. Krakow, 1879; *Fajnhauz D., Nosek S.* Adam H. Kirkor (1819–1886) // Polski Słownik Biograficzny. Wrocław, 1966. T. 12/3. Z. 54. S. 475–478.
- ⁴³ *Ossowski G.* Sprawozdanie o wystawie archeologicznej we Lwowie w roku 1885 // Prz. A. Lwow, 1888. Z. 4. S. 207–218; *Janusz B.* Zabytki... S. 14; *Nosek S.* Zarys... S. 65.
- ⁴⁴ *Lech J.* Prehistoria i przemiany światopoglądowe w Europie // Archeologia Polski. Warszawa, 1992 (1993). T. 37. S. 270–277 (там само список літератури).
- ⁴⁵ *Laszak E.* Działalność naukowa... S. 81; *Lech J., Partyka J.* Początek polskiej prehistorii w Jurze Ojcowskiej // Jura Ojcowska w pradziejach i w początkach państwa polskiego / Red. J. Lech, J. Partyka. Ojcow, 2006. S. 55–83.
- ⁴⁶ *Schneider A.* Sprawozdanie z odbytego w Buda-Peszcie kongresu Archeologicznego w r. 1876 // Prz. A. Lwow 20. VI. 1877. T. I. Z. 4. S. 117–127.
- ⁴⁷ *Janusz B.* Zarys... S. 10–14; *EjUSD.* Kultura przedhistoryczna... S. 26–32; *Nosek S.* Zarys... S. 40–59, 65–69; *Zaitz M.* Światowid...; *Rook E., Trela E.* Stanowiska kultury

trypolskiej w Bilczu Złotym, w dawnym powiecie Borszczów, w świetle zbiorów krakowskich // *Z archeologii Ukrainy i Jury Ojcowskiej*. Ojcow, 2001. S. 183–ż; *Kopernicki I.* Poszukiwania archeologiczne w Horodnicy nad Dniestrem wspólnie z P. Wład. Przybysławskim, Człon. Kom. antrop. i arch. Akad. um. dokonane w roku 1877. Krakow, 1878; *Przybysławski W.* Ustęp z poszukiwań archeologicznych w Horodnicy nad Dniestrem, dokonanych w r. 1878. // *Osobne odbicie z Rozpraw Komisji antropologicznej*. T. III; *Przybysławski W.* Dwa złote skarby w Michałkowie // *Teka Konserwatorska*. R. II. Lwow, 1900. S. 31–43; *Ossowski G.* Wielki Kurhan Ryżanowski według badań dokonanych w latach 1884 i 1887. Krakow, 1888; *Chochorowski J., Skoryj S.* Polsko-ukraińskie badania wykopaliskowe Wielkiego Kurhanu Ryżanowskiego w Ryżanówce na Ukrainie // *Z archeologii Ukrainy i Jury Ojcowskiej*. Ojcow, 2001. S. 463–486 (там само перелік літератури).

⁴⁸ *Ossowski G.* Wielki Kurhan...; *EjUSD.* Materyjały do paleoetnologii kurhanów ukraińskich. Kraków, 1888; *EjUSD.* Materyjały do paleoetnologii kurhanów ukraińskich. II. Kurhany: Kobrynowski nr I i Reżyński. Kraków, 1888; *EjUSD.* Materyjały do paleoetnologii kurhanów ukraińskich. III. Kurhany: w Stanisławce, Sokółówce, w Łosiatynie i Antonówce, w pow. wasylkowskim i w Kiryłówce, w pow. zwinogródzkim. Kraków, 1889; *EjUSD.* Osada i odlewnia bronzow przedhistorycznych w Zariczju. Krakow, 1889; *EjUSD.* O grobach nieciałopalnych w Myszkwie (powiat zaleszczycki) z badań dokonanych przez pp M. Keplicza i G. Ossowskiego. Krakow, 1891; *Nosek S.* Zarys... S. 40–51; *Abramowicz A.* Historia... S. 67–68; *Rook E., Trela E.* Stanowiska...; *Lech J.* Początki... S. 19–26.

⁴⁹ Kronika czynności Koła c. k. Konserwatorów Starożytnych Pomników Galicyi Wschodniej // *Teka Konserwatorska*. 1892. Lwow, 1892. S. 148–163.

⁵⁰ *Finkel L., Starzyński S.* Historia... T. II. S. 245–248; *Ćwikliński L.* Henryk Schliemann i jego odkrycia naukowe // *Odbitka z "Biblioteki Warszawskiej"*. Warszawa, 1891; *Pilch S.* Ludwik Ćwikliński: 80-lecie urodzin i diamentowe gody z nauką. Lwów, 1933; *Laszak E.* Działalność naukowa... S. 79, 84.

⁵¹ *Bulanda E.* Ś. p. Piotr Ignacy Łada Bieńkowski // *Eos*. Leopoli, 1925. T. 28. S. 245–256; *Laszak E.* Działalność naukowa... S. 84.

⁵² *Antoniewicz W.* Karol Hadaczek jako prehistoryk (W drugą rocznicę zgonu) // *Odbitka z Przewodnika Naukowego i Literackiego*. Lwow, 1917. Z. 5, 6. S. 385–392, 481–488. *Pilecki J.* Hadaczek Karol (1873–1914) // *Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław, 1961. T. IX/2. Z. 41. S. 223–224; *Kostrzewski J.* Dzieje... S. 94–97; *Abramowicz A.* Historia... S. 83–84; *Булик Н.* Кароль Гадачек (1873–1914)...

⁵³ Kronika czynności Koła c. k. Konserwatorów i Korespondentów Galicyi wschodniej // *Teka Konserwatorska*. R. II. 1900. Lwow, 1900. S. 103–120; *Hadaczek K.* Z badań archeologicznych w dorzeczu Bugu // *Teka Konserwatorska*. R. II. 1900. Lwow, 1900. S. 44–59; *EjUSD.* Garbarka niesłuchowska // *Teka Konserwatorska*. R. II. 1900. Lwow, 1900. S. 71–86.

⁵⁴ *Hadaczek K.* Der Ohrschmuck der Griechen und Etrusker. Wien, 1903.

⁵⁵ *Hadaczek K.* Smentarzysko ciałopalne koło Przeworska (z epoki Cesarstwa Rzymskiego) odkopał i krytycznie opisał konserwator... // *Teka Konserwatorska*. Rocznik c. k. Konserwatorów Starożytnych Pomników Galicyi Wschodniej. Lwow, 1909. T. III. Z. 2. S. 16–21. Пор.: *Hadaczek K.* Kultura dorzecza Dniestru w epoce cesarstwa rzymskiego. Krakow, 1912. S. 4, 8; *Lech J.* Between... S. 48; *EjUSD.* Kultura archeologiczna: z dziejów jednego pojęcia // *Kultury archeologiczne a rzeczywistość dziejowa* / Red. S. Tabaczyński. Warszawa, 2000. S. 162–163.

- ⁵⁶ *Hadaczek K.* Cmentarzysko ciałopalne... S. 20. Pop.: *Hadaczek K.* Album przedmiotów wydobytych w grobach cmentarzyska ciałopalnego koło Przeworska (z epoki Cesarstwa Rzymskiego). Lwów, 1909.
- ⁵⁷ *Pomian K.* Archeologia... S. 13.
- ⁵⁸ *Wrońska J.* Archeolodzy warszawscy na początku XX wieku. Wrocław, 1986. S. 170–171; *Lech J.* Erazm Majewski jako archeolog i tradycja polskich badań epoki kamienia // Erazm Majewski i warszawska szkoła prehistoryczna na początku XX wieku / Red. S. K. Kozłowski, J. Lech. Warszawa, 1996. S. 45–77; *Lech J.* Between... S. 33–34.
- ⁵⁹ *Kossinna G.* Die indogermanische Frage archaologisch beantwortet // Zeitschrift für Ethnologie. 1902. 34. S. 161–222; *Majewski E.* Hipoteza Kossinny o germańskim pochodzeniu Indoeuropejczyków, a prawda w nauce. Studium krytyczne // Światowit. Warszawa, 1905. T. 6. S. 89–144. Pop.: *Twardecka J.* Erazm Majewski jako pierwszy polski krytyk tezy Gustafa Kossinny // Archeologia Polski. Warszawa, 1977. T. 22. Z. 2. S. 399–420; *Lech J.* Erazm Majewski jako archeolog... S. 52–57; *Leligdowicz A.* Gustaf Kossinna, jego archeologia, nazizm i Gordon Childe // V. Gordon Childe i archeologia w XX wieku / Red. J. Lech, F. Stępniewski. Warszawa, 1999. S. 173–221; *Piotrowska D.* Biskupin – ideologie... S. 95–100.
- ⁶⁰ *Buszko J.* Od niewoli... S. 194–208, 257–266; *Hrycak J.* Historia Ukrainy... S. 96–100.
- ⁶¹ *Dmowski R.* Myśli nowoczesnego Polaka. Lwów, 1907; *Dmowski R.* Niemcy, Rosyja i kwestyja polska. Lwów, 1908. Pop.: *Buszko J.* Od niewoli... S. 267–271.
- ⁶² *Hadaczek K.* Polygnotos: pierwszy klasyk malarstwa greckiego // Eos. Lwów, 1908. T. 14. S. 51–76; *Ejusd.* Styl fidyaszowy w rzeźbie szkół współczesnych (Ustęp z monografii o Fidyaszu) // Odbitka z Księgi Pamiątkowej ku uczczeniu 250-tej rocznicy założenia Uniwersytetu Lwowskiego przez króla Jana Kazimierza. Kraków, 1911; *Ejusd.* Rzeźby architektoniczne Partenonu. (Ustęp z monografii o Fidyaszu) // Eos. Lwów, 1912. T. 18(2). S. 175–197.
- ⁶³ *Hadaczek K.* Osada przemysłowa... S. 5–7; *Ejusd.* La colonie industrielle de Koszyłowce (arond. –t de Zaleszczyki) de l'époque eneolithique. Album des fouilles. Leopold, 1914.
- ⁶⁴ *Janusz B.* 293 dni rządów rosyjskich we Lwowie (3. IX. 1914–22. VI. 1915). Lwów, 1915. S. 184–185; *Hrycak J.* Historia Ukrainy... S. 119–121.
- ⁶⁵ *Kostrzewski J.* Z mego życia. Pamiętnik. Wrocław, 1970. S. 101.
- ⁶⁶ *Wrońska J.* Archeolodzy warszawscy... S. 22–61; *Abramowicz A.* Historia... S. 93–95; Erazm Majewski i warszawska szkoła prehistoryczna na początku XX wieku. Warszawa 1996; *Lech J.* Between... P. 29–34.
- ⁶⁷ *Himner M.* Etude sur la civilisation premyceniennne dans le bassin de la Mer Noire, d'après des fouilles personnelles // Światowit. Warszawa, 1933. T. 14. P. 26–163.
- ⁶⁸ *Majewski E.* Habitation humaine (enclos) sur pilotis de la fin du neolithique (reproduction plastique prehistorique) // Bulletins et Memoires de la Societe d'Anthropologie de Paris. Seance du 3 avril 1913. Paris, 1913. S. 226–235; *Childe G. V.* The Dawn of European Civilization. London, 1968. P. 138.
- ⁶⁹ *Majewski K.* Edmund Bulanda. W trzydziestą rocznicę śmierci // Archeologia. Wrocław, 1984. T. 32. S. 165.
- ⁷⁰ *Kostrzewski J.* Wielkopolska w czasach przedhistorycznych. Poznań, 1914; *Ejusd.* Z mego życia. S. 101–102.
- ⁷¹ *Kostrzewski J.* Z mego życia. S. 103; *Hrycak J.* Historia Ukrainy... S. 140–147.
- ⁷² *Iwanicki M.* Oświata i szkolnictwo ukraińskie w Polsce w latach 1918–1939. Siedlce, 1975. S. 26–28; *Stolpiak B.* Rozwoj prahistorii polskiej w okresie 20-lecia

międzywojennego. Cz. I: 1918–1928. Poznań, 1984; *Abramowicz A.* Historia... S. 105–138; *Lech J.* Between... P. 35–56; *Hrycak J.* Historia Ukrainy... S. 188–198; *Brzoza Cz.* Polska w czasach niepodległości i II wojny światowej (1918–1945) // *Wielka Historia Polski.* Krakow, 2001. T. 9. S. 51–53; *Polska-Ukraina...* S. 12–19; *Davies N.* Powstanie... S. 197–199.

⁷³ *Janusz B.* Kultura przedhistoryczna... S. 32.

⁷⁴ *Kozłowski M.* Sprawa premiera Leona Kozłowskiego: zdrajca czy ofiara. Warszawa, 2005. S. 31–33.

⁷⁵ *Kozłowski M.* Sprawa premiera... S. 19–79; *Lech J., Piotrowska D.* Leon Kozłowski i jego zainteresowania Jurą Ojcowską // *Jura Ojcowska w pradziejach i w początkach państwa polskiego.* Ojców, 2006. S. 159–192 (в друці).

⁷⁶ *Michałowski K.* Wspomnienia. S. 54.

⁷⁷ *Lech J.* Between... P. 41–42, 48–51; *EjUSD.* V. Gordon Childe (1892–1957) w poszukiwaniu źródeł cywilizacji europejskiej // *V. Gordon Childe i archeologia w XX wieku.* S. 26–32; *EjUSD.* Kultura archeologiczna... S. 171–173; *EjUSD.* On Polish archaeology in the 20th century: remarks and polemic // *Archaeologia Polona.* Warszawa, 2002. V. 40. P. 212–217.

⁷⁸ *Kozłowski L.* Starsza epoka kamienna w Polsce (Paleolit). Poznań, 1922; *EjUSD.* Problem etniczny w prehistorji // *Lud.* Lwow, 1922. T. 21. S. 17–28; *EjUSD.* Epoka kamienia na wydmach wschodniej części Wyżyny Małopolskiej. Lwów, 1923; *EjUSD.* Młodsza epoka kamienna w Polsce. Lwow, 1924; *EjUSD.* L'époque mesolithique en Pologne // *L'Anthropologie.* Paris, 1926. T. 36. P. 47–74; *EjUSD.* Wczesna, starsza i środkowa epoka brązu w Polsce w świetle subborealnego optimum klimatycznego i jego wpływu na ruchy etniczne i zaludnienie Polski. Lwow, 1928; *EjUSD.* Budowle kultury ceramiki malowanej w świetle badań przeprowadzonych w Koszylowcach, Niezwiskach i Buczaczu. Lwow, 1930.

⁷⁹ *Majchrowski J. M.* Leon Kozłowski, premier Rzeczypospolitej 15 V 1934–28 III 1935. // *Prezydenci i premierzy Drugiej Rzeczypospolitej / Red. A. Chojnowski, P. Wrobel.* Wrocław, 1992. S. 335–343.

⁸⁰ *Swieszniow I.* Wspomnienia o Profesorze (машинопис статті, написаної у 1993 р. на прохання Я. Леха до запланованої книги про проф. Л. Козловського).

⁸¹ *Breuil H., Kosłowski L.* Etudes de stratigraphie paleolithique dans le Nord de la France, la Belgique et l'Angleterre // *L'Anthropologie.* Paris, 1931. V. 41(5–6). P. 449–488; *Breuil H., Kosłowski L.* Etudes de stratigraphie paleolithique dans le Nord de la France, la Belgique et l'Angleterre // *L'Anthropologie.* Paris, 1932. V. 42. P. 27–47; *Breuil H., Kosłowski L.* Etudes de stratigraphie paleolithique dans le Nord de la France, la Belgique et l'Angleterre // *L'Anthropologie.* Paris, 1934. V. 44 (3–4). P. 249–290; *Clark G.* *Archaeology and Society.* London, 1939. P. 27; *Bordes F.* Some observations on the Pleistocene succession in the Somme Valley // *Proceedings of the Prehistoric Society.* London, 1956. V. 22. P. 1–5; *Coles J. N., Higgs E. S.* *The archaeology of early man.* Harmondsworth, 1975. P. 209, 265–268; *Lech J.* Between... P. 41–42.

⁸² *Lech J.* Between... P. 43–44, 51–52; *Piotrowska D.* Biskupin 1933–1996: archaeology, politics and nationalism // *Archaeologia Polona.* Warszawa, 1997–1998. V. 35–36. P. 259–266; *EjUSD.* Biskupin – ideologie... S. 95–115; *Lech J.* Polish-German relations... P. 30–41.

⁸³ *Kozłowski L.* *Zarys pradziejów Polski Południowo-Wschodniej.* Lwow, 1939; *Swieszniow I.* *Wspomnienia...*

⁸⁴ *Bulanda E.* *Etrurja i Etruskowie.* Lwow, 1934; *Gąsiorowski S. J.* *Zagadnienia archeologii etruskiej. Uwagi na marginesie książki profesora Bulandy // Swiatowit.* Warszawa, 1938. T. 17 (1936/37). S. 423–440; *Majewski K.* *Edmund Bulanda...* S. 165–167.

- ⁸⁵ *Michałowski K.* Wspomnienia. Warszawa, 1986. S. 48–49.
- ⁸⁶ *Michałowski K.* Wspomnienia. S. 47–101; *Press L.* Kazimierz Majewski // *Dzieje archeologii na Uniwersytecie Warszawskim* / Red. S. K. Kozłowski, J. Kolendo. Warszawa, 1993. S. 319; *Ситник О.* Постаті археології Львівського університету... С. 16–17; *Білас Н.* Археологічна наука у Львівському університеті... С. 64–67.
- ⁸⁷ *Majewski K.* Figuralna plastyka cykladzka. Lwow, 1935; *Press L.* Kazimierz Majewski. S. 321–323.
- ⁸⁸ Polska-Ukraina... S. 12–13.
- ⁸⁹ Ibid. S. 13.
- ⁹⁰ *Iwanicki M.* Oświata... S. 27; *Hrycak J.* Historia Ukrainy... S. 198–202; *Brzoza Cz.* Polska... S. 82–83, 102–104, 180–181, 238–239.
- ⁹¹ *Żeleński W.* Zabójstwo ministra Pierackiego. Warszawa, 1995. S. 95–99; *Hrycak J.* Historia Ukrainy... S. 199, 209; *Brzoza Cz.* Polska... S. 195, 207–208.
- ⁹² *Pilch A.* Studencki ruch polityczny w Polsce w latach 1932–1939 // *Zeszyty Naukowe UJ. Prace Historyczne.* Warszawa, 1972. Z. 37. S. 144–147; *Iwanicki M.* Oświata... S. 3–4, 69, 108–109, 180–183, 180–183; *Hrycak J.* Historia Ukrainy..., S. 192.
- ⁹³ *Michałowski K.* Wspomnienia. S. 42.
- ⁹⁴ *Pilch A.* Studencki ruch... S. 123, 152–157.
- ⁹⁵ *Возняк З.* Маркіян Юліанович Смішко // ААС. Krakow, 1984. Т. 23. S. 283–284; *Swieszniow I.* Wspomnienia...; *Ситник О.* Постаті археології Львівського університету... С. 20; *Білас Н.* Археологічна наука у Львівському університеті... С. 70, 85–87; *Циглик В.* Маркіян Смішко: науковець, педагог // АДЛУ. Львів, 2005. Вип. 8. С. 158–162.
- ⁹⁶ *Swieszniow I.* Wspomnienia...; *Gurba J., Malejew J. M.* Igor Kiryłowicz Swieszniow. // *Sprawozdania Archeologiczne.* Krakow, 1995. Т. 47. S. 323–325.
- ⁹⁷ *Swieszniow I.* Wspomnienia...; *Hrycak J.* Historia Ukrainy... S. 191–193.
- ⁹⁸ *Davies N.* Europa... S. 1060–1065; *Brzoza Cz.* Polska... S. 269–273; *Davies N.* Powstanie... S. 56–60.
- ⁹⁹ *Swieszniow I.* Wspomnienia...
- ¹⁰⁰ *Swieszniow I.* Wspomnienia...; *Kozłowski L.* Moje przeżycia w więzieniu sowieckim i na wolności w czasie wojny w Rosji sowieckiej / Wstęp i opracowanie B. Gogol i J. Tebinka. Warszawa, 2001; *Kozłowski M.* Sprawa premiera... S. 80–88.
- ¹⁰¹ *Gross J. T.* Revolution from abroad: the Soviet conquest of Poland's Western Ukraine and Western Belorussia. Princeton, New Jersey, 1988. P. 226–229, 234–235; *Gross J. T.* Studium zniewolenia: wybory październikowe 22 X 1939. Krakow, 1999; *Hrycak J.* Historia Ukrainy... S. 218–220; *Brzoza Cz.* Polska... S. 294–299.
- ¹⁰² *Hrycak J.* Historia Ukrainy... S. 19.
- ¹⁰³ *Романюк Т.* Наукова діяльність Ярослава Пастернака у період Другої світової війни (1939–1944 рр.) // АДЛУ. Львів, 2005. Вип. 8. С. 169–173.
- ¹⁰⁴ *Swieszniow I.* Wspomnienia...
- ¹⁰⁵ *Brzoza Cz.* Polska... S. 295.
- ¹⁰⁶ *Гурба Я.* Казимир Маєвський – польський дослідник трипільської культури // АДЛУ. Львів, 2005. Вип. 8. С. 163.
- ¹⁰⁷ *Lech J., Partyka J.* Z archeologii Ukrainy i Jury Ojcowskiej – słowo wstępne // *Z archeologii Ukrainy i Jury Ojcowskiej.* S. 17–19, 23–25, 29–30; Polska–Ukraina...
- ¹⁰⁸ *Swieszniow I.* Wspomnienia...

**FROM THE HISTORY OF POLISH-UKRAINIAN CONNECTIONS IN
ARCHAEOLOGY (END OF XVIII-1939)**

Jacek LECH
Institute of Archaeology and Ethnology PAN

The issues of Polish-Ukrainian connections in archaeology are analyzed at the paper. Activity of archaeologists connected with L'viv and L'viv University is generally used as an example. Foundation and development of archaeology as scientific discipline is shown in close connection with development of general scientific methodology and traditions in Europe. It is emphasized, that Halychyna had the greatest number of archaeological sites among the regions of former Rzecz Pospolita and it influenced well to level of archaeology in L'viv.

Key words: L'viv University, archaeological society, conservatorstvo, enlightenment, positivism, romantism, cultural-historical school, archaeological sites, prehistory.

Переклад з польської Ярослава Погоральського

Стаття надійшла до редколегії 12.04.2006

Прийнята до друку 20.04.2006